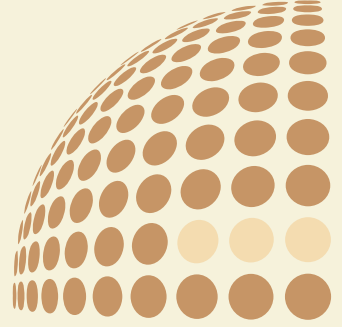

SETA ANALİZ

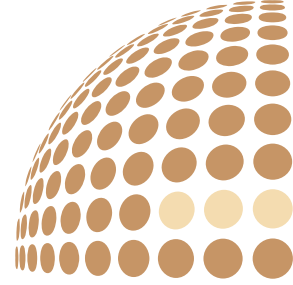
SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı | www.setav.org | Şubat 2010

2000'Lİ YILLARDA ASKER VE SİYASET KONTROLLÜ DEĞİŞİM İLE STATÜKO ARASINDA TÜRK ORDUSU

TANEL DEMİREL

SETA ANALİZ

AA, Cem Öksüz

Sayı: 18 | Şubat 2010

2000'Lİ YILLARDA ASKER VE SİYASET KONTROLLÜ DEĞİŞİM İLE STATÜKO ARASINDA TÜRK ORDUSU

TANEL DEMİREL

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ 4
II. 2002 VE SONRASI: DEĞİŞEN TÜRKİYE 6
III. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ NE KADAR HOMOJEN? 10
IV. VESAYETÇİ EĞİLİMLER 13
V. KONTROLLÜ DEĞİŞİM EĞİLİMİ 16
VI. TSK İÇİNDEKİ EĞİLİMLERİN YAKIN DÖNEM SİYASETİNE YANSIMALARI 19
VII. ASKER-SİYASET İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ 22
VIII. SONUÇ VE ÖNERİLER 23

ÖZET

2000'li yılların başından itibaren TSK'nin siyasal rolü ve sistem içindeki ayrıcalıklı konumu eski yıllara oranla daha fazla sorgulanmaya başlandı. AB uyum çabalarının ivme kazanması ve AK Parti iktidarı ile cisimleşen yeni toplumsal/siyasal güçlerin demokratikleşme talebini her zamankinden daha yüksek sesle dile getirebilecek bir güce sahip olmaları süreci tetikleyen iki temel etken oldu.

Bu duruma hazırlıksız yakalanan TSK bünyesinde iki farklı eğilim ortaya çıktı. Birinci eğilim ya da vesayetçi çizgi, statükonun gerekirse demokrasi dışı yollara da başvurularak korunması yanlısıydı. Statükoyu sürdürerek değişime direnilmesi halinde, hem ülkenin hem de kurum olarak TSK'nın daha fazla yıpranacağı teşhisinden yola çıkan ikinci eğilim, kontrollü değişim diyebileceğimiz bir stratejiyi benimsedi. Esas itibarıyla savunmacı olan bu eğilim, TSK'nın AB süreci ve demokratikleşmeyi desteklediğini, ancak geleneksel hassasiyetlere de dokunulmaması gerektiğini vurgulayarak, değişimin hızı ve niteliğini elden geldiğince kontrol etmeye çalıştı.

İki eğilim arasındaki temel farklılık TSK'ya biçilen temel misyonun kapsamlı bir biçimde sorgulanmasında değil bu misyonun nasıl gerçekleştirileceği ya da siyasete müdahale biçimleri noktasında düğümlenmektedir. İkinci eğilim, beklenmedik olayların yarattığı cevap verme baskısı altında, çoğunlukla tepkisel bir ruh hali içinde ve el yordamıyla olup biteni anlama ve ona en uygun biçimde yanıt verme arayışı içinde şekillendiği için özü itibarıyla muğlak, gerilimli ve çelişkili bir görünüm vermektedir. Eskinin olduğu gibi sürdür(ü)lemeyeceği hissedilebilmektedir, ancak yeni durumun gerekli kıldığı tutum, zihniyet ve tavır değişikliğini hazmetmek gerektiği bilinci de kabul edilebilmiş görünmemektedir.

Bu çerçevede, yakın gelecekte, asker/siyaset ilişkilerinin liberal demokratik normlara uygun hale geleceği öngörüsünde bulunmak kolay değildir. Vesayetçi çizgi güç kaybetmiş olmasına rağmen, TSK'nın siyasal rolü ve ayrıcalıklı konumu sivil bürokrasi ve bazı toplumsal kesimler tarafından sorgulanmak bir yana meşru olarak algılanmakta, böylece, demokratikleşme doğrultusunda atılan adımlara karşı ciddi bir muhalefet ortaya konulabilmektedir. Asker-sivil ilişkilerinin normalleşmesini arzulayanlar, TSK içindeki bu eğilimlerin farkında olmalıdırlar. Bir yandan kontrollü değişimi benimseyenleri daha demokratik bir çizgiye çekmeye gayret gösterirken, diğer yandan da vesayetçi çizgiyi güçlendirme potansiyeli yüksek tutum ve davranışlardan olabildiğince kaçınmaya çalışmalıdırlar.

2000'Lİ YILLARDA ASKER VE SİYASET

KONTROLLÜ DEĞİŞİM İLE STATÜKO ARASINDA TÜRK ORDUSU

I. GİRİŞ

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Türk siyasetinin merkezi aktörlerinden biri olagelmıştır.¹ Bu durum, genelde varsayıldığı üzere, 27 Mayıs darbesi ile başlamamıştır. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Tanzimat döneminin (1839–1876) güçlü sivil bürokratları nedeniyle sistem içindeki nüfuzları azalan askerlerin, siyasal sistem içindeki ağırlığı, II. Meşrutiyetin ilanı (1908) ile birlikte kendini tekrar hissettirmeye başlamış ve 1913 Bâb-ı Âli baskını ile doruk noktasına çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde hem İmparatorluğun hem de Cumhuriyetin kaderi önemli ölçüde askerlerin eliyle şekillenmiştir. İsmet İnönü'nün, "Milli Mücadele esasen bir ordu ihtilali idi" sözleri abartılı bir tespit sayılmaz.² Cumhuriyetin kuruluşu ile askerlerin siyasetteki rolü, yok olmanın eşliğinden ordu öncülüğünde çıkmış bir millet söylemi ve muasır medeniyet seviyesine ulaştırma iddiasına dayalı koruyuculuk misyonu ile pekiştirilmiştir.

Silahlı Kuvvetler, 1945 sonrası demokratikleşme sürecine karşı çıkmamışsa da, 1954 yılından itibaren müdahale hazırlıkları ile uğraşan cuntalara ev sahipliği yapmıştır.³ Ancak geçmiş tarihsel birikime rağmen, modern dönem Türkiye'sinin asker-sivil ilişkileri açısından esas dönüm noktası, 27 Mayıs 1960 darbesi olmuştur. Bu tarihten günümüze

1. Bkz, Ümit Cizre, "Ideology, context and interest: The Turkish military," *The Cambridge History of Turkey*, vol 4, Turkey in the Modern World, der, Reşat Kasaba, (Cambridge; Cambridge University Press, 2008), ss, 301-332; Tanel Demirel, "Soldiers and Civilians: The Dilemma of Turkish Democracy," *Middle Eastern Studies*, 40, 1, 2004, ss, 127-150.

2. Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, (İstanbul; Cem, 1981), s, 41.

3. Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, (İstanbul; İletişim, 2004), s, 88 vd.

kadar, TSK, ya doğrudan ülke yönetimine el koyarak ya da bunu yapmadığı durumlarda etkisini dolaylı yollarla hissettirerek, siyasal hayatın asli unsuru haline gelmiştir. Bazen bu etki azalmış, bazen çoğalmıştır; ancak demokratik denetimin evrensel standartlara uygun bir biçimde hayata geçirildiği bir zaman diliminden bahsetmek zordur.

12 Eylül 1980 darbesi ise askeri vesayetinin kurumsallaşmasının doruk noktasıdır. Darbe ile siyasal sistem yeniden yapılandırılmış, bir daha askeri müdahaleye gerek kalmayacak, TSK tarafından tanımlanan dar sınırlar içinde var olabilecek kısıtlı bir demokrasi kurmak amacına matuf düzenlemeler yapılmıştır. Bu baskıcı rejime rağmen, özellikle 1980'li yılların ikinci yarısında, hem sağ hem sol siyasal akımlarda orduya yönelik eleştirel tutumun ilk izlerini görmek mümkündür. Kemalist çizgi ve sosyalist sol için ilerici askeri rejim beklentileri 12 Mart darbesi ile yerle bir olmuş, solu ezen 12 Eylül bu durumu pekiştirmiştir.

Sağ siyaset yelpazesinin milliyetçi kanadında ise, 12 Eylül öncesinde sola karşı korunmak için uğrunda her şeyi yaptıkları devletin, darbe sonrasında kendilerini, devlet/millet düşmanları ile aynı kategoriye koyarak cezalandırdığı düşüncesi hâkim olmuştur. Sağ ve sol kanatta farklı nedenlerle var olan rahatsızlıklar dolayısıyla dönemin muhalefet partileri SODEP/SHP ve DYP kısmen anti-militarist bir çizgiyi savunabilmişlerdir. Bu noktada dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın katkısını da göz ardı etmemek gerekir. Özal bir yandan uzun dönemde demokratikleşmenin en önemli garantisi olarak gördüğü dışa açılma yoluyla ekonomik gelişme stratejisini uygulamaya koyarken, diğer yandan da TSK ile ilişkilerinde sınırları zorlamayı denemiştir.⁴

1993 sonrasında, sivil iktidarın askeri bir ölçüde dengeleyebildiği bu yapı değişmeye başlamış ve ordunun siyasi ağırlığının yeniden artmaya başladığı bir sürece girilmiştir. Bu süreçte etkili olan faktörlerin başında PKK tarafından başlatılan ayrılıkçı şiddetin yükselişe geçmesi gelmiştir. TSK'nın sorunu tekeline alması, sivil siyasetin de bu duruma karşı bir çözüm üretememesi nedeniyle 1990'lı yıllarda devlet, hukuk dışına çıkma eğilimi her zamankinden daha yüksek bir güvenlik devleti haline dönüşmüştür. Askeri vesayeti besleyen bir diğer gelişme ise, önemli bir kesim tarafından Türkiye'nin kendine özgü laik rejimine yönelik bir tehdit olarak görülen Refah Partisinin oylarını artırarak 1995 seçimlerinden birinci parti olarak çıkmasıdır. Silahlı kuvvetler, siyasal sistemin kendi başına bırakıldığında Refah Partisinin yükselişini durduramayacağını düşünerek, "irtica" ile mücadele çerçevesinde, Refah Partisinin yükselişini durdurmak misyonuyla, siyasal sistem içindeki ağırlığını daha da arttırmıştır.

"Post-modern darbe" ya da "28 Şubat süreci" de denilen dönem, ordunun siyasete müdahale biçimi açısından bir dönüşüme işaret etmektedir.⁵ Bu yeni dönemde, doğ-

27 Mayıs 1960
darbesinden
günümüze kadar,
TSK, ya doğrudan
ülke yönetimine
el koyarak ya da
bunu yapmadığı
durumlarda etkisini
dolaylı yollarla
hissettirerek, siyasal
hayatın asli unsuru
haline gelmiştir.

4. Örneğin Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi planlanan Orgeneral Necdet Öztoran, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in de işbirliği ile 1987'de emekli edilmiştir. Yine, 1991 yılında ANAP hükümetinin -ABD tarafından da desteklenen- Irak politikasını benimsemeyen Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay muhtıra vermek ya da hükümet karşıtı kampanya başlatmak yerine, görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.

5. Bkz, Ümit Cizre, Menderes Çınar, "Turkey 2002: Kemalism, Islamism, and Politics in the Light of the February 28 Process," *South Atlantic Quarterly*, 102, 2003, ss, 309-332.

Komuta kademesi olarak TSK, AB'ye üyelik konusunda açık bir muhalefet ortaya koymamışsa da, TSK içinde AB'nin ne olduğu ve üyeliğin getirip götürülecekleri konusunda kafa karışıklığı mevcuttur.

rudan iktidara el koymanın gerçekçi olmayacağı teşhisinden yola çıkılarak Refah-Yol koalisyonunun laik rejime tehdit oluşturduğu iddiası ile hükümete karşı bir yıpratma kampanyası başlatıldı. Bu kez işi "silahsız kuvvetler halletsin" denilerek, TSK'nın yönlendirmesiyle işçi ve işveren örgütleri, yargı, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve medya harekete geçirildi. 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan MGK toplantısında, Refah-Yol hükümetine ordunun istekleri dayatıldı. Muhalefet partileri de bu kampanyanın ya gönüllü uygulayıcısı oldular ya da süreci onaylayan bir sessizliğe büründüler. Bu sürecin sonunda bir kez daha, 1961-1965 ya da 1971-1973 dönemlerini andıran, meşruiyetini serbest seçimlerden değil, TSK'dan devşirebildiği destekten alabilen hükümetler devrine girildi.

1999 yılında AB Helsinki zirvesinde Türkiye'ye aday ülke statüsünün verilmesi ile beraber, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi yönündeki talepler yeni bir ivme kazandı. Bu dönemde AB katılım müzakerelerinin başlaması için ön şart niteliğindeki Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum amacıyla, Anayasa ve diğer kanunlarda değişiklik öngören düzenlemeler içeren AB Uyum Paketleri birbiri ardına Meclis'e sevk edilerek yasalaştırıldı.⁶

Komuta kademesi olarak TSK, AB'ye üyelik konusunda açık bir muhalefet ortaya koymadı. Toplumun çok önemli bir kesimi tarafından benimsenen bu hedef, askerler tarafından da, iki yüz yıllık Batılılaşma sürecinin taçlandırılması olarak sunuldu ve TSK'nın da bu projeyi desteklediği belirtildi. Üyeliğe karşı olan bir kesim ise, çoğu zaman üstü kapalı ifadelerle şüphelerini belirttiler. Bunun yanı sıra, AB'yi benimsediğini söyleyen, ama Birliği sadece siyasal sisteme ve TSK'nın ayrıcalıklı konumuna hiç dokunmadan, Türkiye'ye refah getirebilecek bir kurum olarak algılayanlar da vardı. Kısacası, TSK içinde AB'nin ne olduğu ve üyeliğin getirip götürülecekleri konusunda kafa karışıklığı hâkimdi.⁷

II. 2002 VE SONRASI: DEĞİŞEN TÜRKİYE

2002'de gerçekleştirilen genel seçimler, şok dalgaları halen hissedilen, Türk siyasetinde bir dönemin sonunu ifade eden önemli seçimlerden biri oldu. AK Parti iktidarı ile on bir yıl aradan sonra bir siyasi parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğa sahip olduğu gibi, CHP dışındaki tüm siyasi partiler Meclis dışında kaldılar. Bülent Ecevit, Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller gibi son on yıla damgasını vurmuş siyasetçiler parti liderliğinden istifa ettiler.

Seçimlerde % 34 oranında oy alarak tek başına iktidar olan AK Parti, Milli Görüş geleceğinden kopan isimler tarafından kurulmuştu. Bu yeni çizgi, kendisini "muhafazakâr

6. Bkz, TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*, (Ankara; Başbakanlık 2007).

7. Tanel Demirel "The Turkish Military and European Union: Walking A Tightrope" yayımlanmamış çalışma, 2006; Ersel Aydınli, Ali Nihat Özcan, Doğan Akyaz, "The Turkish Military's March Toward Europe" *Foreign Affairs*, vol 85, no 1 2006, ss, 77-90.

demokrasi" kavramsallaştırması ile nitelese de,⁸ partinin Milli Görüş geleneğinden gelmesi, bazı kesimlerde mevcut olan endişelerin sürmesine neden oldu. AK Parti, kendisine yönelik şüpheleri azaltmak ve meşruiyet zeminini güçlendirmek için AB sürecini hızlandırmaya özel önem verdi ve 2005 yılında üyelik müzakereleri başladı. Müzakerelerin başlaması, demokratikleşme doğrultusunda reform arzulayanların elini güçlendirmekle birlikte, süreci ayrıcalıklarının kaybı olarak gören kesimlerdeki direniş kararlılığını da artırdı. Bu dönemde AB'ye üyelik süreci üzerinden tanımlanan bir siyasi kutuplaşmanın giderek netleştiği görüldü. AB'ye yönelik çalışmaların devam ettiği bu dönemde AK Parti hükümeti, uluslararası ekonomik konjonktürün de etkisiyle, dikkate değer büyüme rakamları yakaladı. Demokratikleşme yönünde attığı adımlarla, Parti hakkındaki kuşkuğun bir kısmını giderek dağıtırken, reformcu bir merkez sağ parti olma yolunda da mesafe almayı başardı. Sağlanan görece istikrar, seçim başarılarını beraberinde getirdi. İktidarda kendisini daha güvende hisseden hükümetin, bu sayede kronikleşmiş meseleler karşısında tavır alma kararlılığı da güçlendi.

AK Parti iktidarını mümkün ve sürdürülebilir kılan toplumsal dönüşümün dinamikleri ve yönelimi üzerinde biraz daha durmakta yarar vardır. 1980'li yıllardan itibaren Türk toplumu zenginleşmekte, şehirleşmekte ve eğitimin kalitesine ilişkin eleştiriler baki kalmakla beraber eğitim düzeyi yükselmektedir. Etnik ve dini inanç temelli kimlikler kendilerini ifade etme yolunda büyük mesafe almış, deyim yerindeyse, Pandoranın Kutusu açılmıştır. Gelir dağılımındaki bozukluğa karşın, üretim ve refah düzeyindeki artış, açık toplum olma yolunda mesafe alınmasını sağlamıştır. Farklı siyasi görüşlerin ifade edilmesine imkân sağlayan radyo, televizyon, gazeteler, haber portalları, internet siteleri/yazışma grupları, sayıları her geçen gün artan vakıf üniversiteleri, sivil toplum kuruluşları, geleneksel dini cemaatler, sosyal çoğulculuğun ilk göze çarpan kanıtları olarak okunabilir.

Değişime yol açan bir diğer etken, zenginliğin büyük şehirlerden Anadolu'ya doğru yayılmasıdır. Anadolu'nun birçok şehrinde ihracata yönelik üretim yapan işletmeler ortaya çıkmış, 1980'lerle başlayan bu süreç geri döndürülemez bir nitelik kazanmıştır. Devlet desteğine daha az ihtiyaç duyan bu yeni sınıf, geleneksel dini hayat tarzının modernlikle uyumlu olamadığı ve olamayacağı iddiasındaki klasik Kemalist görüşü zayıflatmıştır. Yükselen yeni sınıfın zenginliği ve gücü, sadece siyasal alanda değil, kültürel sermaye alanında da önemli değişimleri tetiklemiştir. Modernist kentli ve laik kesimlerin tekelinde olması gerektiği varsayılan kültür, sanat ve eğitim gibi alanlarda yeni elitin temsilcileri kendilerine yer edinmeye başlamıştır.⁹ Küçümsenen taşralı dindar kesimlerin modernliğin nimetlerinden faydalanması, eski elitlerin dünyanın artık kendi bildikleri gibi bir yer olmadığına ilişkin kuşkuğunu tetikleyerek, yenilmişlik ve panik havasının doğmasına neden olmuştur.

Bu hızlı değişim ikliminde asker-siyaset ilişkileri, eski-yeni mücadelesinin tam ortasında yer alan sembolik bir anlam kazanmıştır. Üyelik sürecinin ivme kazanması ile birlik-

AB ile müzakerelerin başlaması, demokratikleşme doğrultusunda reform arzulayanların elini güçlendirmekle birlikte, süreci ayrıcalıklarının kaybı olarak gören kesimlerdeki direniş kararlılığını da artırdı.

8. Yalçın Akdoğan, *Muhafazakâr Demokrasi*, (İstanbul; Alfa Yayınları, 2004)

9. Jenny B. White, "The Ebbing Power of Turkey's Secularist Elite," *Current History*, 106, 704, ss, 427-433.

Bu hızlı değişim ikliminde asker-siyaset ilişkileri, eski-yeni mücadelesinin tam ortasında yer alan sembolik bir anlam kazanmıştır.

te, TSK'nın askeri ve siyasi özerkliği, siyasal hayata müdahale eğilimleri ve özgürlükleri artırmaya yönelik diğer düzenlemelere karşı çıkma temayülü, AB kurumları tarafından da dile getirilmeye başlanmıştır. AB'ye uyum süreci içinde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerde, asker-sivil ilişkilerinin hukuki çerçevesinde köklü değişiklikler yapılmamışsa da, bazı düzenlemelerden bahsetmek mümkündür. Yapılan değişiklikler arasında, Yükseköğretim Kuruluna Genelkurmay Başkanlığı tarafından üye seçilmesine son verilmesi, RTÜK üyeliği için MGK Genel Sekreterliği tarafından da aday gösterilmesi gerektiğine ilişkin hükmün kaldırılması, sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasının zorlaştırılması ve genel olarak askeri mahkemelerin yetki alanlarının sivil mahkemeler lehine sınırlandırılması bulunmaktadır. Buna karşılık, savunma harcamalarının denetlenmesi konusundaki eksiklik devam etmektedir. 2004 yılında Anayasa'nın Sayıştay başlıklı 160. maddesinin "Silahlı Kuvvetler elinde bulunan devlet mallarının TBMM adına denetlenmesi usulleri, milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir" hükmü kaldırılarak, Sayıştay denetiminin Anayasa tarafından engellenmesi sona erdirilmişse de, fiili durumu değiştirecek diğer düzenlemeler henüz hayata geçirilmemiştir.¹⁰ Ayrıca bütçede birlik ilkesine aykırı olmasına rağmen, savunma harcamalarının bir kısmının sadece yürütme organının kontrolüne tabi örtülü ödenekten, bir kısmının da yine üzerinde denetim olmayan Savunma Sanayi Destekleme Fonu'ndan karşılanması, bu konudaki sorunların devam ettiğini göstermektedir.

Bu süreçte gerçekleştirilen değişikliklerin en önemlisi, MGK'ya ilişkindir. Yapılan değişiklikle Kurul, ayda bir yerine, iki ayda bir toplanmakta, Genel Sekreter siviller arasından seçilebilmektedir. Yeni düzenlemeye göre, MGK Genel Sekreteri doğrudan Başbakanın teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Genelkurmay Başkanının görüşü, sadece Genel Sekreter askerler arasından atanacağı zaman alınmaktadır. MGK'daki sivil üye sayısı da artırılmıştır. Yine Genel Sekreterliğin çalışma esaslarını düzenleyen gizli yönetmelik kaldırılmıştır.¹¹ Bugüne kadar MGK'nın Genelkurmaydan bağımsız politikalar üretme potansiyeli hiç olmamış, Kurul, daha çok askerlerin hükümete önerilerini aktardıkları bir platform görevi görmüştür. Yapılan değişikliklerin MGK'nın bu niteliğini değiştirip değiştirmediği açık değilse de, platformun sivilleşmesi sembolik önemi haizdir.

Bu nedenle, AB sürecinin katkısını, yeni bir yapı yaratmak yerine, asker-sivil ilişkilerinde demokratik kontrolün güçlenmesini sağlayacak güç dengelerindeki değişimi tetiklemek olarak görmek yerinde olacaktır. Demokratikleşmeyi savunanlar, arkalarında hiç bir toplumsal grubun açıkça reddedemediği AB üyeliği gibi çok kuvvetli bir meşrulaştırma gerekçesi elde etmişlerdir. Nitekim bu gelişmelerle beraber, 2000'li yılların ortalarından itibaren TSK'nın siyasal rolü ve sistem içindeki ayrıcalıklı konumu daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır.

10. Bkz, Ahmet Yıldız, "Türkiye Büyük Millet Meclisi" Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim: Almanak Türkiye 2005, der, Ümit Cizre, (TESEV; İstanbul, 2006), s, 14.

11. Bkz, Gencer Özcan, "Milli Güvenlik Kurulu" Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim: Almanak Türkiye 2005, der, Ümit Cizre, (TESEV; İstanbul, 2006), ss, 32-45.

Süreç, sivil yargının askeri darbe teşebbüsü iddiasıyla emekli kuvvet komutanları ve hareketi desteklediği iddia edilen diğerleri hakkında yargılamaların başlamasıyla görülmedik bir ivme kazanmıştır. Yargılama kapsamında başta kuvvet komutanlığı yapmış iki emekli orgeneral olmak üzere, çok sayıda emekli ve muvazzaf subay tutuklanmıştır. Ergenekon Davası olarak bilinen yargılama süreci devam ettiği için, konuya ilişkin detaylar netlik kazanmamıştır. Yargılama sürecinde ortaya çıkan ilişkiler ağı, kamuoyunun önemli bir kesimi için, TSK'nın laiklik veya milli bütünlük gibi değerler adına siyasete müdahil olduğu iddialarının inandırıcılığını zedelemiştir.

Tüm bu gelişmelere paralel olarak, kamuoyunda ordunun siyasetin tam göbeğinde olmasının Türkiye'ye ve TSK'ya zarar verdiği görüşünü savunanların sayısı artmıştır.¹² TSK adına yapılan açıklamaları doyurucu bulmayan bir kesim, daha önce görülmemiş bir cesaretle eleştirilerini dile getirmişlerdir. Dağlıca ve Aktütün sınır karakollarına yapılan baskınlarda askerlerin hatalı olduklarına dair eleştiriler uzun süre gündemi işgal etmiştir. İlk defa bir Genelkurmay Başkanı hakkında siyasal nitelikli konuşma yaptığı gerekçesiyle suç duyurusunda bulunulmuştur.¹³ Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'a yönelik suikast iddialarının soruşturulması sürecinde, Özel Kuvvetler Komutanlığına bağlı Seferberlik Tetkik Kurulu Ankara Bölge Başkanlığındaki kozmik odalara sivil yargıçlar ilk kez girebilmişlerdir.¹⁴ Kaza kurşunu ile öldüğü söylenen uzman çavuşun annesi, oğlunun öldürüldüğünü iddia ederek "Yavrumu iki ayda yediniz" demiş ve askerlerin cenaze törenine gelmesini istememiştir.¹⁵ Bu eleştirilerin, yıllardır "vatan sağ olsun" zihniyeti ile hareket ederek orduyu sorgulamayan alt orta tabakaya mensup bir anneden gelmesi, oldukça önemlidir.

Çoğu zaman AK Parti hükümetine karşı askerleri açıklama yapmaya teşvik ederek muhalefet yapmayı deneyen CHP ve MHP bile belli dönemlerde TSK'ya sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Örneğin Kuzey Irak'a düzenlenen operasyonun ABD'nin isteğiyle vaktinden önce sona erdirildiği eleştirisi, CHP-MHP ikilisi ile Genelkurmay arasında çok sert bir söz düellosuna neden olmuştur.¹⁶

"İrtica ile Mücadele Eylem Planı" ve "Kafes Eylem Planı" gibi AK Parti'yi yıpratmak için, suç sayılan eylemlerin dâhil olduğu bir dizi faaliyetin yapılmasını tavsiye eden belgelerin ortaya çıkmasının ardından yaşanan süreçte, TSK'ya yönelik eleştiriler daha da ağırlaşmıştır.¹⁷ Tekil örneklerden yola çıkarak genellemeler yapmak yanlış çıkarımlara yol açabilir. Ancak TSK'nın eleştirildiğini ve kurum tarafından yapılan açıklamaların sorgulandığını gösteren bu örnekler, yaygınlaşan bir eğilimin işareti olarak ele alınma-

AB sürecinin katkısını, yeni bir yapı yaratmak yerine, asker-sivil ilişkilerinde demokratik kontrolün güçlenmesini sağlayacak güç dengelerindeki değişimi tetiklemek olarak görmek yerinde olacaktır.

12. CHP lideri Deniz Baykal bile, "bu süreçte askeri kanat çok fazla konuşarak etkisini azalttı" diyecektir. *Radikal*, 31 Ağustos 2007. Ayrıca bkz, Oktay Ekşi "Kime Kızmalı," *Hürriyet*, 16 Ekim 2008.

13. *Radikal*, 29 Eylül 2009

14. *Milliyet*, 27 Aralık 2009

15. *Taraf*, 3 Ekim 2009.

16. Dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt, bu iddiaların TSK'nın terörle mücadele azmine hainlerden daha fazla zarar verdiğini söylediğinde, Baykal, "hakaret ederek haklılığınızı kanıtlayamazsınız. Tam tersine hakaret haksızlığın karinesidir" diye yanıt verecektir. *Hürriyet*, 5 Mart 2008 ve *Radikal*, 6 Mart 2008.

17. Örneğin, Ertuğrul Özkök bile "Bir albayın hazırladığı darbe belgesi için komutan kendini angaje edip 'Kağıt parçası' diyor ya da dedirtiliyor. Sonra belgenin aslı ortaya çıkıyor. Hangi ordu üst üste bu kadar vahim hatayı kaldırabilir" diye sormuştur. (Ertuğrul Özkök, "Demirel Ne Kadar Haklıymış," *Hürriyet*, 27 Ekim 2009).

TSK, sert eleştirilerden muaf bir kurum gibi hareket etmeyi tercih edip, ona uygun tepkiler gösterdikçe, askerlerin olayları tehdit ederek geçiştirmeye ve unutturmaya çalıştıkları görüntüsü ortaya çıkmış, bu da kurumun imaj erozyonuna katkıda bulunmuştur.

lıdır. Daha da önemlisi, bu eğilim daha önceki dönemlere göre daha güçlü ve süreklilik sergileyen bir duruma dönüşmüştür. Öyle ki, bu eleştirilerin yoğunluğu karşısında TSK adına görüş beyan edenler, hemen her konuşmada, kuruma yönelik bir “asimetrik psikolojik harekât” olduğunu tekrarlamaktadırlar.¹⁸

Bu arada, TSK’nın iletişim konusundaki tecrübe eksikliği, yıpranma sürecini hızlandıran faktörlerden biri olmuştur. Demokratik bir rejimde normal karşılanması gereken eleştirileri, kurumu yıpratmayı amaçlayan bilinçli saldırıların bir parçası olarak algılayan TSK, sert açıklamalar yaparak ikna edici olmayan yanıtlar vermeye kalkışmıştır. Sert çıkışların, daha önce olduğu gibi, suskunluğa yol açacağı beklentisiyle hareket edilmiş ancak, bu çıkışlar, eleştirilerde azalma yerine yeni bir eleştiri dalgasını tetiklemekten başka bir işe yaramamıştır. Suç unsuru bulunmadıkça, –ki buna karar verecek olan da yargı organıdır – bu eleştirilerin maksatlı ya da kötü niyetli olduğuna inanılması, bunlara sert tepkiler gösterilmesini meşrulaştırmaya yetmez. “Asimetrik psikolojik bir harekâtın” varlığı söz konusu olsa bile, kendine güvenen bir kurumun, bu türlü çabalardan bu kadar rahatsızlık duyması gerekmez. Tersine, eleştirilerin içi boş ve yıpratma amaçlı olduğu gösterilebilirse, bu durumdan kazançlı bile çıkılacağı düşünülebilir. Ancak, TSK meseleye böyle yaklaşmak yerine, sert eleştirilerden muaf bir kurum gibi hareket etmeyi tercih edip, ona uygun tepkiler gösterdikçe, askerlerin olayları tehdit ederek geçiştirmeye ve unutturmaya çalıştıkları görüntüsü ortaya çıkmış, bu da kurumun imaj erozyonuna katkıda bulunmaktan öte bir işe yaramamıştır.

III. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ NE KADAR HOMOJEN?

TSK’nın siyasi çizgi açısından homojen bir yapı oluşturduğu sıklıkla tekrar edilmektedir.¹⁹ Oysa bu görüş, olandan ziyade olması gerekeni yansıtmaktadır. Türk ordusu, diğer ordular gibi, eğitim ve meslek içi sosyalleşme kanalları yoluyla benzer düşünen subaylar yaratmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda subayların sivillerle ilişkisi en aza indirildiği gibi, tehlikeli olduğuna inanılan siyasi akımlara sempatiyle bakan subayların, mesleki yükselme sürecinin her aşamasında tasfiyesini öngören bir sistem geliştirilmiştir.²⁰ Yine de, almış olduğu misyon duygusu sebebiyle siyasileşmeye çok yatkın bir kurumda, siyasi çizgi farklılıklarının olmaması düşünülemez. Bilgi akışını kontrol etmenin imkânsız olduğu bu çağda, toplumsal ve siyasal ayrışmaların subaylara da yansması gayet doğaldır. Özellikle siyasal ve toplumsal yapının kapsamlı değişikliklerle yüz yüze kaldığı dönemlerde, söz konusu yansıma daha güçlü olabileceği gibi, bu eğilimin kontrolü de daha zordur.

Hiyerarşik yapı içinde siyasi görüş farklılıklarını doğrudan dile getirmek neredeyse imkânsızdır. Ayrıca farklı görüşler zaman zaman dile getirilse bile, Genelkurmay Başkanı

18. *Hürriyet*, 18 Aralık 2009.

19. “TSK’da genç subaylar, yaşlı subaylar ayrılığı yoktur. Komutanlar arasında şahinler, güvercinler, sertlik yanlıları yoktur. Bu türlü iddiaları yalanlamaktan öte lanetlediğimi söylemek isterim.” Orgeneral Hilmi Özkök, *Radikal*, 27 Mayıs 2003.

20. Bu konuda ilginç gözlemler için, bkz, M. Ali Birand, *Emret Komutanım* (İstanbul, Milliyet, 1986).

tarafından açıklanan görüş, herkes tarafından TSK görüşü olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, bazı zamanlarda Genelkurmay Başkanı dışında siyasi görüş beyan eden komutanlar da olmuştur. Kaldı ki, bu görüşler ifade edilmemiş olsalar bile, bu, ordu içinde siyasi çizgi ayrımlarının olmadığı anlamına gelmemektedir. Komutanların emekli olduktan sonra beyanlarda bulunmaları veya görevdeyken kendilerine yakın hissettikleri sivil kesimlerle işbirliği içinde kendi siyasi çizgilerini yürütmeye çalışmaları istisnai değildir. Genelkurmay Başkanları, var olan eğilimlerin hepsine hitap edecek tarzda konuşmak ve davranmak durumundadırlar. Bunun yanı sıra, kurum içi iktidar mücadelelerinde öne çıkmak isteyen komutanların, destek sağlamak için duruma göre sivillere yakın veya uzak bir konumu tercih etmeleri ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Yakın tarihimize kısa bir bakış, TSK'nın homojen bir yapı olduğu iddiasının ne kadar sorunlu olduğunu gösterecektir.

Osmanlı ordusunda İttihat ve Terakki sempatzanı subaylarla (mektepli) diğerleri (alaylı) arasındaki ayrım ve bunun doğurduğu sonuçlar bugün çok iyi bilinmektedir. Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadelenin ardından takip edilecek siyasi çizgi konusunda farklılaşan Kazım Karabekir, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi komutanların ordu ile bağlantılarını koparmaya çalışmış, bunda da başarılı olmuştur.²¹ Benzer şekilde, İsmet İnönü'yü demokrasiye dönüğe zorlayan faktörlerden biri de, ordu içinde gelişen CHP karşıtı eğilimlerdir. DP'nin kurulur kurulmaz, TSK içinde hatırı sayılır bir desteğe sahip olduğu, hatta 1950 seçimleri öncesinde 1946 benzeri seçim hileleri yapılması ihtimaline karşı DP adına iktidara el koyma planlarını dahi düşünebilen hiziplerin var olduğu bilinmektedir.²² 27 Mayıs öncesinde, ordu yüksek komuta kademesi hükümeti desteklerken, genç subayların CHP sempatzanları ve uzun dönemli askeri rejim yanlıları şeklinde ayrıldığı da bir gerçektir.

27 Mayıs sonrasında ise, TSK içinde tam bir keşmekeş hüküm sürmüştür. Uzun süre iktidarda kalacak bir askeri rejim arzulayanlar ile ABD merkezli bir dış politika izleyerek kapsamlı bir sol/sosyalizm karşıtlığını iktidara el koymadan devam ettirmek isteyenler arasındaki çekişme, 12 Mart 1971'e kadar devam etmiş ve birinci kanat tasfiye edilmiştir.²³ 12 Mart sonrasında ise, homojenliğin nispeten yüksek olduğu yeni bir devreye girilmiştir. Solculuğu, Atatürkçü olmanın doğal bir gerekliliği ve sonucu olarak sunan sol/sosyalist eğilimlere karşı, alamet-i farikası sol karşıtlığı olan Cumhuriyetçi muhafazakâr/devletçi Atatürkçülük yorumu öne çıkarılmıştır.²⁴ Bu çerçevede sol-Kemalist eğilimlerin ordu içine sızmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Bu durum, "Atatürkçülük" olarak tanımlanan düşünceler demetinin, ordunun, devletin ve toplumun resmi ideolojisi haline getirilmeye çalışıldığı 12 Eylül dönemi ve sonrasında da devam etmiştir.

Genelkurmay Başkanı tarafından açıklanan görüş, herkes tarafından TSK görüşü olarak kabul edilmektedir. Ancak, yakın tarihimize kısa bir bakış, TSK'nın homojen bir yapı olduğu iddiasının ne kadar sorunlu olduğunu gösterecektir.

21. William Hale, *Turkish Politics and the Military*, (London; Routledge, 1994), ss, 65-72.

22. Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, (İstanbul; Bateş, 1965), ss, 14-23.

23. Doğan Akyaz, age, s 380-382.

24. Bkz, Tanıl Bora, Yüksel Taşkın, "Sağ Kemalizm," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 2, Kemalizm*, (İstanbul; İletişim, 2001), ss, 529-545.

Siyasal ayrışmanın ivme kazandığı, safların yeniden belirlendiği, TSK'nın siyasi rolünün daha önce olmadığı kadar yaygın ve kapsamlı bir eleştiriye tabi tutulduğu 2000'li yıllarda, ordu içinde de siyasi ayrışmalar hızlanmıştır.

1990'lı yıllar boyunca, 12 Mart'tan sonra sağlanan ve 12 Eylül ile pekiştirilen bu kısmi homojenliğin sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Öte yandan, 28 Şubat döneminde laiklik karşıtı olduğuna inanılan akımlarla mücadelede, daha aktif müdahaleyi savunan bir grubun diğerlerinden farklılaştığı açıktır. Ancak bu süreçte öne çıkan isimlerin, dönemin TSK'sının laiklik konusundaki genel çizgisinden önemli ölçüde ayrıştıklarını söylemek mümkün değildir. Burada sadece Refah-Yol hükümetine yönelik baskının şiddeti konusunda bir derece farkı söz konusudur. Farklılık esasa ilişkin, yani hükümetin laiklik karşısında büyük bir tehdit oluşturduğu noktasında değildir. Bu süreçte öne çıkan Çevik Bir ve Güven Erkaya gibi isimlerin emekliye sevk edilmeleri ise, daha pratik sorunlarla bağlantılıdır. Teamüller zorlanarak bu isimlerin ordu içinde tutulmaları, 28 Şubat sürecinin kişisel saiklerle yapıldığı eleştirilerine yol açabileceğinden bu durum bertaraf edilmek istenmiş olabilir. TSK'nın komuta kademesi, kontrolü kaybetmiş, astları üzerinde otorite kuramayan bir Genelkurmay görüntüsü vereceği kaygısı ile siyaseten öne çıkan isimlerden hoşlanmamaktadır. Tüm bu nedenlerle, 28 Şubat dönemi değerlendirilirken, yapılan tasfiyeler kendi başına ele alınarak, laikliğe yönelik tehdidin niteliği konusunda TSK'da önemli farklılıklar olduğu sonucunu çıkararak abartılı olabilecektir.²⁵

Siyasal ayrışmanın ivme kazandığı, safların yeniden belirlendiği, TSK'nın siyasi rolünün daha önce olmadığı kadar yaygın ve kapsamlı bir eleştiriye tabi tutulduğu 2000'li yıllarda, ordu içinde de siyasi ayrışmalar hızlanmıştır. AB sürecinin somutlaşması, TSK'nın net bir tutum belirleme zorunluluğunu getirmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, kurum olarak TSK, AB üyeliğini reddetmediğini sürekli ifade etmiştir. Buna karşın, AB'ye yönelik sert eleştiriler dile getirilmiş, laiklik, ulus-devlet ve üniter-devlet ilkelerinden taviz verilmemesi şartıyla AB üyeliğine karşı olunmadığı görüşü tekrarlanmıştır.²⁶ Bir yandan AB gibi ulusal egemenliklerin sınırlandırılması temelinde inşa edilen bir örgütlenmeye karşı olmadığını söyleyip, öte yandan ulus-devlet ilkesinden taviz vermemekten bahsetmek çelişkili bir durumdur. Öyle görünüyor ki, hangi değişikliklerin laiklik ve üniter devlet ilkelerine ne ölçüde zarar verdiği konusu, bilinçli bir biçimde muğlak bırakılarak, somut durumlar karşısında farklı politikalar arasında gidip gelmeyi mümkün kılan bir esneklik arzulanmaktadır.

AB sürecine yönelik tutum belirleme konusunda muğlak bir ayrışma yaşayan TSK, AK Parti'ye yönelik tutumunda daha net bir şekilde ayrışmıştır. Parti'ye yönelik tutum farklılaşmasının, büyük oranda TSK dışı siyasal ortamdan beslendiğini/cesaret aldığını söylemek mümkündür. AK Parti iktidarının, beklenilenden daha uzun ömürlü ve daha başarılı olması, siyasi kutuplaşmayı keskinleştirmiştir. Aralarında asker/sivil bürokrat, gazeteci, akademisyen, yazar ve sanatçıların olduğu bir kesimin gözünde AK Parti,

25. Bununla beraber bazı komutanların diğerlerini laiklik konusunda daha az hassas olmakla itham ettiklerini de belirtmemiz gerekir. Örneğin Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu (1998-2002), Orgeneral Hilmi Özkök'ün (2002-2006) Genelkurmay Başkanı olmasını, "irtica ile mücadeleyi daha iyi yapabilecek birini" bu göreve getirmek arzusuyla istemediğini ifade etmiştir. *Hürriyet*, 11 Mart 2008.

26. Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ bir konuşmasında, "AB'den beklentimiz, Türkiye'ye diğer ülkelere olduğu gibi eşit davranılması ve Türkiye'den ulus devlet ve üniter devlet yapısını zayıflatabilecek isteklerde bulunulmamasıdır," diyecektir. *Milliyet*, 29 Ağustos 2008.

Cumhuriyetin modernlik adına getirmeye çalıştığı her şeye meydan okuyan, laikliği ve ülke bütünlüğünü tehdit eden, ülke kaynaklarını yabancı sermayeye peşkeş çeken bir oluşumdur. Askerlerin sivil siyasi alana müdahalesi, tam da bu çerçevede meşrulaştırılmaktadır. Böyle bir partiyi demokratik usullerle iktidardan uzaklaştırabilmenin çok zor olduğu gerekçesiyle, Cumhuriyeti korumak adına demokratik usuller dışına çıkılabileceği kabul edilmektedir.

Bu teze uygun olarak, dönemin yüksek komuta kademesinde bulunan bazı komutanların öncülüğünde bir yıpratma ve Parti'yi iktidardan uzaklaştırma kampanyası açılmıştır. 28 Şubat benzeri bu kampanya ile Genelkurmay eski Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın ifadesiyle "tam saha pres" yaparak²⁷ hükümeti istifaya zorlamak amaçlanmıştır. Tüm bu süreç, toplum içindeki kutuplaşmayı daha keskin bir hale getirmiştir. 27 Nisan e-muhtırası, Anayasa Mahkemesinin Cumhurbaşkanlığı seçimleri dolayısıyla aldığı tartışmalı 367 kararı, AK Parti'ye yönelik kapatma davası ve Parti'nin "laiklik karşıtı eylemlerin odağı" olduğunu tescil eden mahkeme kararı, medya üzerinden sürdürülen siyasi kavgada ortaya atılan tezlerin basit mantık kurallarını zorlayarak paranoya sınırlarında gezinmesi, yaşanan kutuplaşmanın düzeyini göstermektedir.²⁸

Ortaya çıkan bazı belgelerde, istikrarsızlık üreterek AK Parti'yi zora sokma adına şiddete başvurma planları yapılmış olduğu anlaşılrsa da, mevcut kutuplaşma, henüz karşılıklı şiddet çağrılarına veya daha da ötesinde şiddet eylemlerine dönüşmemiştir. Bununla birlikte, siyasi mücadeleyi hukuka/demokratik usullere uygun yürütme kaygısının bir yana bırakılması ve açıkça bunların ihlal edilir hale gelmesi, kutuplaşmanın şiddete dönüşmesinden bir önceki aşamadır. Muhtemelen, dönemin siyasi tarihini yazacak olanlar, 2002 sonrasında yaşananların 1957–60, 1977–80 döneminde şiddete dönüşen siyasal kutuplaşmalar kadar sert olduğu tespitini yapacaklardır.

Yaşanan bu sert kutuplaşmanın TSK içindeki yankıları da büyük olmuştur. Bu meyanda, askerler arasında değişen koşullara nasıl tepki verileceği konusunda iki farklı eğilim yeşermiş görünmektedir. Birinci eğilim, Soğuk Savaş döneminde kurumsallaşan askeri vesayet rejiminin, gerekirse muhtıra ve hatta askeri darbe gibi yollara da başvurularak sürdürülmesi taraftarı iken, ikinci eğilim, Cumhuriyeti koruma ve kollama misyonunun darbe, muhtıra ya da sivil toplumun manipülasyonu gibi eski ve bilindik usullerle yerine getirilmesinin, değişen koşullarda güç olacağı teşhisinden yola çıkarak "kontrollü değişim"i önermektedir.

IV. VESAYETÇİ EĞİLİMLER

Birinci eğilime denk düşen bu yaklaşıma göre, TSK'nın Cumhuriyetin koruyuculuğu misyonu tartışılmaz. Mustafa Kemal Atatürk tarafından belirlenen kurucu felsefenin kırmızı çizgileri bellidir ve ordu, bu çizgileri iç ve dış düşmanlara karşı korumakla

Mevcut kutuplaşma, henüz karşılıklı şiddet eylemlerine dönüşmemiş ise de, muhtemelen, dönemin siyasi tarihini yazacak olanlar, 2002 sonrasında yaşananların 1957–60, 1977–80 döneminde şiddete dönüşen siyasal kutuplaşmalar kadar sert olduğu tespitini yapacaklardır.

27. <http://www.taraf.com.tr/islemler/yazdir.asp?id=33322>.

28. Bkz, Ömer Taşpınar, "The Old Turks Revolt-When Radical Secularism Endangers Democracy," *Foreign Affairs*, 86, 6, (2007), ss, 114,

Yaşanan bu sert kutuplaşmanın TSK içindeki yankıları büyük olmuştur. Bu meyanda, askerler arasında değişen koşullara nasıl tepki verileceği konusunda iki farklı eğilim yeşermiş görünmektedir.

mükelleftir. Buna göre, çok partili hayata geçişle beraber, Cumhuriyet değerlerinden tavizler verilmeye başlanmış, zaman zaman Cumhuriyetçi restorasyon dönemleri yaşansa da genel eğilim bu yönde olmuş, AK Parti iktidarı ile de geri dönülemez noktaya çok yaklaşılmıştır. Bu yaklaşımın en temel iddialarından biri, Cumhuriyete yönelik tehditlerin devam ettiği ancak bunların uygulanma şekillerinin eskisinden farklı olduğu düşüncesidir. Küresel/emperyalist güçler, sahip oldukları kaynaklar yoluyla sözde sivil toplum kuruluşları ve medya aracılığıyla, suni etnik ve dini ayrımları körüklemekte, ulus-devletin miadının dolduğu propagandasını yaparak, devletin mali, iktisadi ve hukuki egemenliğini sınırlandırmaya çalışmaktadırlar. Değişim, küreselleşme ve demokratikleşme, etnik ve dini kimliklerin kendilerini özgürce ifade etmelerini sağlama gibi süslü sloganlarla Cumhuriyet değerleri aşındırılmakta, ülke bütünlüğü ve bağımsızlığı tehlikeye sokulmakta, Cumhuriyetin hakiki bekçisi TSK yıpratılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle ordu, her zamankinden daha uyanık olmak durumundadır.²⁹

Bu eğilim, Soğuk Savaş yıllarında çok küçük bir azınlık dışında tartışmasız şekilde kabul edilen ABD ve NATO yönelimli dış politika eksenini ve Türkiye'nin AB'ye üye olma çabalarını da sorgulamaktadır.³⁰ Esasında bu şekilde bir Batı karşıtlığı, "Batı'ya rağmen Batılılaşma" olarak Türk milliyetçi zihniyet evreninde hep var olmuştur. Fakat ABD'nin komünizm karşıtlığı, bu olgunun ikinci plana itilmesine yol açmıştır. Komünizm tehdidinin ortadan kalkması ve ABD ile Türkiye'nin ulusal çıkarları arasındaki çatışma potansiyelinin ortaya çıkması bu eğilimi körüklemiştir. Bu eğilimin tezahürlerini, yapılan açıklamalarda görmek mümkündür. MGK eski Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç'ın "Türkiye NATO'dan ayrılmalı"³¹ ifadesi ile Emekli Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş'in Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda, "Türkiye için bölünme riski var. Bunu ABD de, AB de istiyor"³² sözleri bu eğilime örnek olarak gösterilebilir.

TSK içindeki vesayetçi eğilimin siyasal alandaki yansımalarına değindikten sonra, vesayetçi eğilime kaynaklık eden dinamikler üzerinde de durmak gerekir. Vesayetçi eğilimi besleyen en önemli dinamik, hiç kuşkusuz, TSK'da verilen eğitim ve meslek içi sosyalleşme süreçlerinin yönelimidir. Sivil otoriteye itaat kültürü 1950'lerde ancak bir dönem karşılık bulabilmiş, 27 Mayıs darbesi ile birlikte ise adeta yok denecek dereceye inmiştir. Türk subayı için korunması gereken temel değer devlet ve devletin temel felsefesi olan "Atatürk İlke ve İnkılapları"dır. Üstelik bu değerleri tehlikeye düşürenler ara-

29. Örneğin Emekli Tuğgeneral Nejat Eşlen, "Cumhuriyet tehlikede. Türkiye'yi daha fazla demokratikleştirme, Türkiye'nin öncelikli meselesi değil. ... 22 Temmuz Cumhuriyete karşı bir devrimdir" diyecektir. Nuriye Akman ile söyleşi, *Zaman*, 18 Temmuz 2008.; Orgeneral Hurşit Tolon ise, "küreselleşme dejenerasyonunda benliğini yitirmiş" ve "kerameti kendinden menkul" aydınlardan şikayet edecektir. *Radikal*, 20 Ağustos, 2005.

30. AB karşıtlığının sofistike bir anlatımı için, bkz, Suat İlhan, *Avrupa Birliğine Neden Hayır: Jeopolitik Yaklaşım* (İstanbul; Ötügen, 2000); Suat İlhan, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık* (Ankara; Bilgi, 2005). Çoğu emekli olan askerler tarafından yazılmış kitaplarda da bol miktarda ABD ve AB karşıtı görüşler bulunmaktadır. Örnekler için; Osman Pamukoğlu, *Ey Vatan- Arkadaşlar Uykulardan Uyanın* (İstanbul; İnkılap, 2004), ss, 139-143; Osman Özbek, *İpotekli Türkiye* (Ankara; Ümit, 2005); Doğu Silahçioğlu, *Kuşatılmış Türkiye* (İstanbul; Güniz, 2005); Kudret Cengiz, *Engizek Kartalı* (Ankara; Ümit, 2005), ss, 268-270.

31. *Hürriyet*, 22 Ocak 2009. Orgeneral Kılınç'a göre "NATO artık, Soğuk Savaş sonrasında bir bakıma ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda onu kullanmaya yönelik tutumu içerisinde yanlış bir noktadadır."

32. *Milliyet*, 4 Kasım 2007

sında sivililer ilk anda akla gelenlerdir. Söz konusu değerler tehlikeye düştüğü zaman harekete geçmek, bırakın suç olmayı ahlâki ve mesleki yükümlülük olarak kodlanmaktadır. Atatürk İlke ve İnkılâplarının ne olduğu ve bunların ne zaman ihlal edilmiş sayılacağı konusunda karar verme yetkisi de yine özü itibarıyla subaylara aittir.³³

Türk subayının ayrıcalıklı bir zümre olduğuna inan(dırıl)ması bir başka önemli etkenidir. Ayrıcalıklı olmak demek millete çok çalışarak hizmet etmek, gerektiğinde yol göstermek, onun uğruna canını vermek demektir. Milletin tehlikede olduğuna ilişkin çok kesif bir propagandanın, siyasi parti liderleri, Cumhurbaşkanı, akademisyenler, gazeteciler, yazarlar tarafından mütemadiyen dile getirildiği bir toplumda, iktidar hırsı ile öne çıkmış kişiler, kurum kültürü içinde her zaman canlı olan bu misyon söylemine sarılabilmektedirler. Bu perspektiften bakılırsa, uzun yıllar boyunca, korkuyla karışık bir saygı görmeye alışmış subayların, birden bire karşı karşıya kaldıkları eleştiri dalgasını hazmetmelerinin ne kadar zor olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Bu teşhis ve ruh halidir ki, 2002 sonrasında hükümete yönelik yasallığı çok tartışılabilir arayışları gündeme getirmiştir. Hükümeti görevden uzaklaştırmaya yönelik bu çabalar, hem komuta kademesindeki ayrılıklar hem de AK Parti'nin düşünüldüğünden daha fazla toplumsal destek devşirebilmesi nedeniyle akim kalmıştır. Hükümeti uzaklaştırmak bir yana, vesayetçi çizginin uç unsurları deşifre olmuş ve yargı önüne çıkarılmalarının önü açılmıştır.

Yaşar Büyükanıt ve İlker Başbuğ'un komutasındaki TSK komuta kademesinin, AK Parti karşıtı teşebbüsleri yargı önüne çıkarmaya yönelik çabalara engel ol(a)mayacaklarının anlaşılması, vesayetçi eğilimlerin bir suskunluk ve geri çekilme dönemi içine girmesine yol açmıştır. Bütün çabalara rağmen, AK Parti hükümetinin görevden uzaklaştırılması ve seçim(ler) kazanmaya devam etmesi, bu kesimlerde hayal kırıklığı yaratmıştır. 2010 Türkiye'sinde görünen manzara, vesayetçi eğilimin sinmek zorunda kaldığıdır.

Öte yandan, komuta kademesi tarafından teşvik edilmese bile, vesayetçi eğilimin ne kadar köklü olduğu ve kurumsal yapı tarafından da desteklendiği de unutulmamalıdır. Birçok subay için yasallığı çok tartışma götürecek kamuoyunu şekillendirme planları, andıçlar, izlemeler, olağan görevin bir parçası hüviyetindedirler. Zira bu uygulamalar, özellikle 28 Şubat'tan sonra, TSK içinde kurumsal kimlik kazanıp rutin hale gelmiş gibidirler. Askerleri şaşırtan, yıllardır devam eden bu pratiklere neden şimdi tepki gösterildiğidir.³⁴ Dolayısıyla, bu eğilimin sinmesinden bahsetmek, eğilimin ayıklanması ya da tasfiyesi anlamına kesinlikle gelmemektedir. Kritik soruşturmalarda görev almış iki subayın ölümlerine sonuçlanan trafik kazalarında hayatlarını kaybetmeleri, 11 Kasım 2007 ile 20 Aralık 2009 tarihleri arasında çoğu cunta iddialarının yoğunlaştığı Deniz Kuvvetlerine mensup beş subay ve Özel Harekât Dairesi Başkanı bir polis olmak üzere, altı

Vesayetçi eğilim,
Soğuk Savaş
döneminde
kurumsallaşan
askeri vesayet
rejiminin, gerekirse
muhtıra ve hatta
askeri darbe
gibi yollara da
başvurularak
sürdürülmesi
tarafıdır.

33. Bkz, Doğan Akyaz, "Ordu ve Resmi Atatürkçülük," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 2, *Kemalizm*, (İstanbul: İletişim, 2001), ss, 180-191.

34. Asimetrik psikolojik savaş vurgusunun nedenlerini de burada aramak gerekir.

kişinin sırlarla dolu intiharları,³⁵ 22 Temmuz seçimlerinden sonra yazıldığı iddia edilen andıç ve eylem planları, Bülent Arınç'a yönelik suikast iddiaları nedeniyle gözaltına alınan askerler, vesayetçi çizgi eğilimindeki siyasi faaliyetlerin özellikle alt kademelerde devam ettiğine ilişkin güçlü bir karine teşkil etmektedir.

V. KONTROLLÜ DEĞİŞİM EĞİLİMİ

İkinci eğilime denk düşen "kontrollü değişim" yanlıları, TSK'nın siyasi konumunun şu andaki haliyle sürdürülmesi noktasında ısrar edilmesi halinde, hem ülkenin hem de kurum olarak TSK'nın yıpranacağı ve belki de çok daha radikal ve arzu edilmeyen değişikliklere maruz kalılabileceğini düşünmektedirler. Başta laiklik olmak üzere, Cumhuriyetin temel değerlerinin ve ülke bütünlüğünün demokratik rejim içinde daha iyi şekilde korunacağı görüşü ciddiye alınmaktadır. Bu çerçevede, demokrasinin, sistem dışı eğilimleri törpüleyen bir yönünün olduğu, ordunun eleştirilmesinin mutlaka yıpratma anlamına gelmediği ve eleştirilerden öğrenilecek bir şeyler olduğu yönündeki görüşler bu eğilim içinde karşılık bulmaktadır. Ayrıca, din ve devlet ilişkileri, Kürt sorunu gibi siyasal hayatın temel kırılma noktalarında ordunun sahiplendiği klasik devlet çizgisinin sorgulanabileceği de kabul edilmektedir.

Tüm bu görüşlerin yanı sıra, askeri darbelerin çözdüklerinden daha fazla problem yaratabildikleri, siyasal İslam'la mücadele adına askerler tarafından tetiklenen 28 Şubat sürecinin, aynı geleneğin temsilcilerinin iktidara taşınmasında etkili olduğu gibi görüşler bu eğilim içinde destek bulmaktadır. Keza, siyasal parti gibi davranan orduların hiyerarşiyi korumak ve disiplini sağlamak konusunda zaafa uğradığı ve bu yüzden savaş güçlerinin de azaldığı fikrini savunan ordu mensubu sayısındaki artış, ikinci eğilimi besleyen bir başka unsurdur.³⁶

Kontrollü değişim eğilimi, Türkiye'nin AB üyeliğinin çekincelere rağmen desteklenmesi ve küreselleşme sürecine, vesayetçi çizgiye nazaran daha olumlu yaklaşımı da be-

İkinci eğilimi temsil eden "kontrollü değişim" yanlıları, TSK'nın siyasi konumunun şu andaki haliyle sürdürülmesi noktasında ısrar edilmesi halinde, hem ülkenin hem de kurum olarak TSK'nın yıpranacağını ve belki de çok daha radikal ve arzu edilmeyen değişikliklere maruz kalılabileceğini düşünmektedirler.

35. Bkz, Fikret Bila, "Sekiz Sır Ölüm," *Milliyet*, 23 Aralık 2009; Emre Aköz, "Kuşkusuz Bu Bir Düşman Operasyonu" *Sabah*, 22 Aralık 2009.

36. Örneğin, Orgeneral Kenan Evren, "Ülke yönetimi kötü ellerde ve gidiş de iyi değilse, millet seçimdeki oylarıyla onları temizlesin. Bugüne kadar olduğu gibi hemen ordudan medet ummasın 'ne duruyorsunuz, siz ne gün için varsınız? Müdahale etsenize' demesin. Ederse de silahlı kuvvetlerimiz bu gibi tahrik ve teşviklere kapılmasın. Zira şimdiye kadar, müdahaleler sonucu bozulan düzeni onardı da ne oldu? Müdahale düzeninde orduya alkış tutanlar, methiye düzenler, normal düzene geçtikten sonra kaleme kağıda sarılıp, 'Faşist ordu' 'demokrasije ara verdiren ordu' demediler mi?" diye sormaktadır. Kenan Evren, *Unutulan Gerçekler*, (İstanbul; Tisamat, 1995), s. 207. Oramiral Salim Dervişoğlu, "Sivil çevrelerden, ordu problemleri çözer, şöyle yapmalısınız gibi teşvikler, tahrikler daima olmuştur. Bunu içtenlikle yapan olduğu gibi, menfaat beklentisiyle yapanlar da oluyor. Ordu göreve çağırılıyor, darbe yapıyor arkasından ordu aleyhtarlığı artıyor. Türkiye artık sorunları demokrasi içinde çözebilmeli, sistemini bu noktaya taşımaları," demektedir. *Yeni Şafak*, 16 Mart 2009. Orgeneral Tuncer Kılıç, "TSK, Türkiye'nin idare edilmesinde darbe yapmanın bir faydası olmadığını gördü. Her müdahale başka endişelere neden oldu. Bu müdahalelerin her seferinde, hep bir kesim kendini mağdur hissetmiştir. Bu mağduriyetten dolayı bir rövanş tutumu var," demektedir. TV 24, 4 Aralık 2009, http://www.radyoselam.com/haber_yazdir-4721.html. 2004 yılında kendi isteğiyle emekli olan Yarbay Şenol Özbek, "Komuta kademesinin de cuntalaşma eğilimlerinden rahatsızlık duyduğunu ve 'TSK içinde siyasete ve millet iradesine artık yeter diyen subaylar' olduğunu ifade etmiştir. *Zaman*, 9 Kasım 2009. Örnekler çoğaltılabilir. TSK'nın demokratik örüntülere daha uygun ikincil bir pozisyonu kabule yönelik paradigmatik bir dönüşüm içinde olduğuna dair önemli bir makale için bkz, Ersel Aydın, "A Paradigmatic Shift for the Turkish Generals and an End of the Coup Era in Turkey," *Middle East Journal*, vol 63, no 4, 2009, pp, 581-596.

rabesinde getirmiştir. Orgeneral İlker Başbuğ, Genelkurmay Başkanlığını devralırken yaptığı konuşmada küreselleşmeyi reddetmeden, “küreselleşmenin baş aktörleri de küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı koymak için kendi ulusal yapılarını korumaya ve güçlendirmeye çalışmaktadırlar” diyerek orta yolu tutmaktadır. Aynı konuşmada Başbuğ “TSK ile ABD Silahlı Kuvvetleri arasındaki işbirliği ve anlayış mükemmel seviyededir. Bu nedenle önemli görevlerimizden birisi de, bu işbirliğinin korunmasıdır. Türk-Amerikan ilişkileri, iki ülkenin ortak değerleri üzerine inşa edilmiştir, köklüdür ve tarihidir. Bugün bu ilişkiler, iki ülke için her zaman olduğundan çok daha önemlidir” diyerek, ABD ile ilişkilere verdiği önemin altını çizmektedir.³⁷

2002 sonrasında TSK bünyesinde muhtıra ve hatta darbe benzeri müdahale girişimlerinin başarılı olamamasında, değişen siyasal konjonktür kadar, vesayetçi anlayışın ordu içinde gerekli desteği bulamamasının da oldukça etkili olduğunu unutmamak gerekir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök’ün bu ve benzeri teşebbüslerin önlenmesinde hayati bir rol oynadığı açıktır. Ancak Özkök’ün yalnız olmadığını ve hiyerarşi silsilesi içinde bu darbe karşıtı eğilimin daha aşağılarda da yankı bulduğu sonucunu çıkarmak herhalde yanlış olmayacaktır. Bu, ikinci çizginin gücünü gösteren olgulardan sadece biridir.

Askerlerin önemli bir kesimi, uluslararası konjonktürün değiştiğini, özellikle demokratik rejimin, medeni addedilmenin ön şartı haline geldiğini görebilmektedirler. Daha da önemlisi, ABD’nin Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, anti-komünist olmak kaydıyla askeri rejimlere kayıtsız destek vermesinin, imkânsız olmasa da çok güç olacağı çıkarımı yapılabilmektedir.

Bu meyanda 27 Nisan 2007 tarihli e-muhtıra ve sonrasında yaşanan olaylar, TSK için kritik bir eşik olmuş ve yaşananlar bir bütün olarak kontrollü değişim eğilimini güçlendirmiştir. Muhtıraya karşı AK Parti hükümetinin suskun kalmayarak seçime gitmesi ve % 47.5 oy oranına ulaşması, TSK için bir yenilgi ve prestij kaybı olarak algılanmıştır. Orgeneral Hilmi Özkök, “Zafer kendi imkân ve kabiliyetlerimiz kadar, bazen karşı tarafın hatalarından da kazanılır. Zaman % 47’yi alanlara değil, hatalarıyla, tembellikleriyle, önyargılarıyla bunu onlara veren, beyinleri gözlüğe muhtaç olanlara kızma ve onların kendilerine çekidüzen vermelerini sağlama zamanıdır” diyerek ordu içinde e-muhtıradan duyulan rahatsızlığı rafine bir biçimde dile getirmiştir.³⁸ Seçim sonrasında Korgeneral Nusret Taşdeliler tarafından Genelkurmay Başkanlığı emriyle hazırlandığı iddia edilen belgede, “TSK’nın işbirliği yapabileceği kurum ve kuruluşlar azalmaktadır. Basın, iş dünyası, sendikalar, üniversitelerin bir kısmı, Sivil Toplum Örgütleri (STÖ),

2002 sonrasında TSK bünyesinde muhtıra ve hatta darbe benzeri müdahale girişimlerinin başarılı olamamasında, değişen siyasal konjonktür kadar, vesayetçi anlayışın ordu içinde gerekli desteği bulamamasının da oldukça etkili olduğunu unutmamak gerekir.

37. *Milliyet*, 29 Ağustos 2008.

38. Fikret Bila, *Komutanlar Cephesi, Röportajlar* (İstanbul; Detay, 2007), s. 259. Emekli Koramiral Atilla Kıyat da, bir TV programında, bu olayın silahlı kuvvetleri erozyona uğrattığını belirttiğinden sonra, “o muhtıra verilmemeliydi. Verildikten sonra geri püskürtüldüyse ve muhatabınız parti % 47 oy alıp istemediğiniz Cumhurbaşkanı da başkomutan olduysa, orada yapılacak şey, silahlı kuvvetleri erozyona uğratmamak için istifa müessesesini çalıştırmaktır” demiştir. 19 Haziran 2009, *Zaman*; <http://www.tutuncutime.com/news/129/ARTICLE/10611/2009-06-18>.

Bu meyanda 27 Nisan 2007 tarihli e-muhtıra ve sonrasında yaşanan olaylar, TSK için kritik bir eşik olmuş ve yaşananlar bir bütün olarak kontrollü değişim eğilimini güçlendirmiştir.

hatta kamuoyunun bir kısmı artık TSK'nın yanında değildir" tespiti yapıldıktan sonra, "TSK'nın bir 'imaj düzeltmesi' yapması ve kendisi hakkında kamuoyunda yanlış intiba yaratmaya yönelik çabaları etkisiz kılması gerekli görülmektedir,"³⁹ şeklindeki ifadeler, TSK'nın olaylara doğru teşhis koyma yolunda mesafe aldığını göstermektedir.

TSK'yı değişime zorlayan bir diğer faktör, sivil bürokrasi ve yargının, ordu çizgisiyle uyumlu hareket edeceğine ilişkin inancın zayıflamasıdır. 1950'den bu yana sağ/muhafazakâr siyasi iktidarlar, kendilerini devlet muhafızı olarak gören ve ordu ile hem ideolojik hem de yaşam tarzı açısından yakın duran CHP çizgisindeki sivil bürokrat ve yargıçları pasifize etmeye çalışmışlardır. Burada ancak kısmi bir başarı sağlanabilmiştir. Zira askeri rejim dönemlerinde bir restorasyona gidildiği gibi, bürokrasi ve yargının bazı kurumları, başından itibaren siyasi iktidarlara direnebilmişlerdir. 2000'li yıllar Türkiye'sinde ise, sivil bürokrasi ve yargı tam anlamıyla parçalı bir görüntü vermektedir. Sivil yargı içinde devlet adına hareket ederken hukuk dışına çıktığından şüphelenilen kişileri hangi kademedede olursa olsun yargı önüne getirme eğiliminin geçmişe nazaran daha güçlü olduğu söylenebilir.

Son olarak, TSK bünyesinde, dünyaya daha açık, gelişmeleri takip eden, kendini resmi eğitim kanalları dışında da yetiştirmeye çalışan subay sayısında önemli artış vardır. Subay artık sadece Harp Okulları ve Harp Akademilerinde aldığı eğitim ile şekillenen biri değildir. Bilgiye ulaşımın son derece kolaylaştığı, iletişim olanaklarındaki gelişmelerin yeni ufuklar açtığı bir dünyada, resmi eğitim süreçlerinde ve içeriğinde köklü bir değişim olmasa bile, bireysel çabalarla kurumsal sınırları zorlayan kişilerin ortaya çıkması normaldir. Özellikle yurtdışı görevlerde uzun süre bulunmuş subayların bazılarının dış dünyaya ve yeni gelişmelere daha açık oldukları bilinmektedir. NATO, komünist eğilimleri önlemek için gerekirse demokrasinin rafa kaldırılması gerektiği şeklindeki Soğuk Savaş ideolojisinden uzaklaştıkça, NATO çerçevesinde bu türlü görevlerde bulunmanın, demokratik değerleri güçlendirme potansiyelini arttırdığından söz edilebilir. Siyasete müdahale teşebbüslerinin içinde yer almış komutanlara ait olduğu iddia edilen günlüklerde bile, TSK'ya ilişkin çarpıcı eleştirilere yer verilmesi, değişim ihtiyacının her mahfilde güçlü bir biçimde hissedildiğini göstermesi açısından anlamlıdır.⁴⁰

Kontrollü değişim eğilimi, özü itibarıyla savunmacıdır. Savunmacıdır; zira TSK'nın siyasi konumuna yönelik eleştirilerin etkisini azaltmaya, askerlerin kamuoyu nezdinde yıpranan imajını yeniden düzeltmeye çalışmaktadır. Rejime ve ülke güvenliğine ilişkin meseleler söz konusu olduğunda, ordunun sessiz kalmasının beklenemeyeceği ve bunun siyaset yapmak olmadığı şeklindeki iddia, bu eğilim tarafından da paylaşılmaktadır. Burada askerlerin mesafeli durması gereken siyasetin, siyasi partiler arasında taraf tutmak şeklinde dar bir biçimde yorumlandığını söyleyebiliriz. Daha da önemlisi,

39. *Zaman*, 27 Ekim 2009.

40. Bkz, *Taraf*, Darbe Günlükleri 2. Hiyerarşinin subay eşleri arasında da aynen sürdüğüne ilişkin ilginç gözlemler için bir subay eşi olan Tomris Özden'in söylediklerine bakılmalıdır. Hıdır Göktaş, Metin Gülbay, röportaj, *Kışladan Anayasaya Ordu*, İstanbul, Metis, 2004, s, 56-7.

bu yaklaşımın sahipleri, rejim olarak demokrasinin değerini takdir etmekle beraber, TSK'nın hukuki ve siyasi özerkliğinin olabildiğince korunmasını talep etmekte ve ön-görülebilir gelecekte, TSK'nın Türk siyasetinde, gerektiğinde gidişata çeşitli şekillerde müdahale edecek etkili bir aktör olarak kalması gerektiğine inanmaktadırlar.⁴¹ Tabiri caizse, bu eğilim siyasi nüfuzu kaybetmemek için değişime katlanma çizgisidir. Tam da bundan dolayı, vesayeti tamamen ortadan kaldıracabilecek bir değişim yerine, değişim sürecini mümkün olduğunca kontrol etmeye çalışmakta ve bu süreçten TSK'nın en az hasarla kurtulması gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede, vesayetçi eğilimden temel farkı, TSK'ya biçilen temel misyonun sorgulanması değil, bu misyonun nasıl gerçekleştirileceği ya da siyasete müdahale biçimleri noktasındadır.

28 Şubat sonrasında rutin hale gelmiş olan siyasileşmenin, kontrolden çıkma temayülü gösterdiği ve TSK'yı yıpratmak isteyenlere koz verildiğine inanıldığı için, bu faaliyetlerin, yasallığı daha az tartışılan biçimlerde yapılması gerekli görülmüştür. Aynı çizgiyi takip eden Orgeneral İlker Başbuğ, "TSK, bünyesinde hukuk dışına çıkmış unsurları barındırmaz," diyecektir. Ancak bir taraftan da, gerekli gördüğünde siyasi nitelikli demeçler vermekten de kaçınmayacaktır. Sonuç olarak, iki farklı eğilim ile kastedilen, birbirinden katı ve net sınırlarla ayrılmış, donmuş, sistematik düşünce, tutum ve davranış kalıpları değildir. Ayrıca eğilimler arasındaki farklılıklar ve mesafe yazıya döküldüğünde, görüldüğü kadar berrak değildir. Eğilimlerden birine yakın olduğu söylenebilecek isimlerin, çeşitli nedenlerle zaman zaman diğer eğilime prim veren davranışlar sergilediği bir gerçektir.

VI. TSK İÇİNDEKİ EĞİLİMLERİN YAKIN DÖNEM SİYASETİNE YANSIMALARI

Kontrollü değişim yanlısı eğilimin etkisiyle, 2001 ve sonrasında gündeme gelen demokratikleşme adımlarına karşı TSK'dan sert tepkiler gösterilmemiştir. Klasik Türk dış politikasından farklılaşan politikalara ve bu politikanın bazı çevrelerde eksen kayması olarak değerlendirilmesine karşı, TSK'nın sivil otoritenin bu konudaki yetkisini her zamankinden daha fazla kabul etme eğiliminde olduğu görülmektedir. Ermenistan ile imzalanan protokoller konusunda, TSK olması gerektiği gibi suskun kalmış, Kuzey Irak yönetimi ile ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik çabalar konusunda ise, MGK bildirisine yansıyan destek beyanları açıklanmıştır. Kıbrıs'ta iki toplumun liderleri arasında devam eden görüşmeler konusunda TSK, yine olması gerektiği gibi, müzakere süreci hakkında herhangi bir açıklamada bulunmama hassasiyetini göstermektedir. AK Parti hükümetinin İsrail'in Gazze işgalini protesto etmek için İsrail uçaklarının da katılacağı Anadolu Kartalı tatbikatına uluslararası katılıma karşı çıkması İsrail'in tepkisine yol açınca, Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde, iptalin, "Dışişleri Bakanlığı marife-

Kontrollü değişim eğilimi, siyasi nüfuzu kaybetmemek için değişime katlanma çizgisidir. Vesayetçi eğilimden temel farkı, TSK'ya biçilen temel misyonun sorgulanması değil, bu misyonun nasıl gerçekleştirileceği ya da siyasete müdahale biçimleri noktasındadır.

41. Yine Özkök, TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi konusunda "O madde güzel bir maddedir. O madde siyasetin aynı zamanda frenidir. Çünkü siyasi partiler bazen çok aşırı olabilirler, ama o madde siyaseti frenler. O siyaset için de iyidir," açıklamasını yapmıştır. Fikret Bila, *Komutanlar Cephesi*, röportajlar, (İstanbul; Detay, 2007), s, 251. Aynı konuştmada 28 Şubat için "o zaman için olması gereken bir şeydi" de der Özkök.

Siyasi iktidarın
dış politika
yönelimlerine
sessiz destek veren
TSK, Türkiye'nin
kronik sorunlarında
da daha farklı
bir çizginin
gerekli olacağı
düşüncesine
sempatiyle
yaklaşmaya
başlamış
görünmektedir.

tiyle" yapıldığı özel olarak belirtilmiştir.⁴² Bütün bu tutumlardan hareketle, TSK içinde, Türkiye'nin kadim sorunlarını ve bunlara yönelik çözüm arayışlarını yeniden düşünmeye belirli bir sempatiyle bakıldığını söylemek mümkündür.

Siyasi iktidarın dış politika yönelimlerine sessiz destek veren TSK, Türkiye'nin kronik sorunlarında da daha farklı bir çizginin gerekli olacağı düşüncesine sempatiyle yaklaşmaya başlamış görünmektedir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un 14 Nisan 2009 tarihli konuşması, değişimin niteliğini göstermek açısından önemlidir. Bu konuşmada, Atatürk'e referansla "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" denilmiş, "Kürt ve Zaza kökenli vatandaşlardan" söz edilmiş, "Teröristin de neticede insan" olduğu dile getirilerek, "evlatlarını örgüte kaptıran ana babaları da anlamak zorundayız" gibi insani duyarlılık ifade eden bir dil kullanılmıştır. Keza değişik dini ve etnik farklılıklara sahip vatandaşlardan bahsedilmiş, ikincil alt (kültürel) kimliklerin varlığı kabul edilip, ortak/üst kimlik olarak her vatandaşı Türk saymak gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca *Türk Milleti* tanımlamasındaki "Türk" sözcüğünün bir sıfat olarak değişik unsurların hepsine verilen ortak isim olduğu vurgulanmıştır.⁴³ İlker Başbuğ'un 2004 yılındaki bir konuşmasında, AB ilerleme raporunu eleştirirken, Kürt ve Alevi kökenli vatandaşlarımız ifadesini kullanmaktan bile rahatsızlık duyduğunu açıkladığı hatırlanırsa, değişimin niteliği daha iyi fark edilebilir.⁴⁴

Genelkurmayın meseleye yönelik esnek bir yaklaşım sergilediği, AK Parti hükümetinin demokratik açılım sürecine verdiği zımnî destekle de ortaya çıkmaktadır. Mesela Kürtçe yayın yapan TRT Şeş'in açılmasına itiraz edilmediği gibi, Demokratik Toplum Partisini protesto için TBMM'nin açılış törenlerine son iki yıldır katılmayan askerler, 2009-2010 yasama yılı açılış törenine iştirak etmişlerdir. TSK, en azından komuta kademesi itibarıyla, sorunun karmaşık niteliğini teslim etmeye başlamış, etnik kaynaklı terörün sadece askeri ve sosyo ekonomik tedbirlerle sona erdirilemeyeceği tezini ciddiye almaya başlamıştır. Grup haklarının tanınmasına karşı olunduğu ifade edilmiştir. Ancak grup hakları tanınmadan, bireylerin etnik kökenlerini öne çıkarmalarında bir sakınca görmeyen yeni bir Türklük ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı tanımı arayışının gerekli olabileceği de takdir edilmiştir.

Aynı konuşmada Orgeneral İlker Başbuğ'un üzerinde durduğu bir başka konu din olmuştur. Başbuğ, konuşmasında sosyal bir olgu olarak dinin önemini vurgulamış ve "Dinin toplumsal bir bağ oluşturma, ortak bir duyarlılık yaratma bakımından önemi inkâr edilemez. Türkiye için böyle şeylerin önemini dahi tartışmak abestir." ifadesinden sonra, "mütedeyyin kesimlerle kimsenin sorunu olmamalıdır" demiştir.⁴⁵ Konuşmanın

42. http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_2_Tatbikatlar/Konular/2009/anadolu_Kartali_tatbikati_10_23.10.html

43. http://www.tsk.mil.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar...15.04.2009. Aynı meselede Deniz Kuvvetleri eski Komutanı Oramiral Salim Dervişoğlu da şöyle der: "...ekonomik adımları atmadık, Kürtleri kültürel bakımdan ülkeye entegre edemedik, asimile etmeye çalıştık. Yeni bir entegrasyon politikası belirlemeye çalışmalıyız. Yapamadık bunları. Kuzey Irak'ın ilgi odağı olmasından korktuk, hala da korkanlar var." Röportaj, *Yeni Şafak*, 16 Mart 2009. Hilmi Özkök de "Türkiye'de bir Kürt gerçeği vardır" der bkz. *Bila, Komutanlar Cephesi*, s. 212-3.

44. *Radikal*, 3 Kasım 2004.

45. Aynı konuşmada "Açıkça söyleyebiliriz ki, Silahlı Kuvvetler hiç bir dönemde din karşıtı olmamıştır" da denilmiştir.

diğer önemli mesajı demokrasi konusundadır. “Modern cumhuriyet ancak demokrasi ile gerçekleştirilebilir” sözleri ile de demokrasinin önemini altını çizmiştir.

Öyle görünüyor ki, TSK, yeni dönemde devlet-din ilişkileri ile yükselen Kürt milliyetçiliği ve terörle mücadele konusunda kemikleşmiş yaklaşımlarını gözden geçirmeye hazır olduğuna dair bir izlenim vermektedir. Söz konusu meselelerde TSK patentli politikalarda ısrarcı olmanın maliyetinin yüksek olacağı düşüncesinin yaygınlaştığı görülebilmektedir. Yaşanan değişimin, her ne kadar radikal bir dönüşüm olduğuna dair sinyaller kuvvetli değilse de, eski katılığın zararlarının görülmeye başlanması bile önemli bir adım sayılmalıdır.

Hemen belirtelim; kontrollü değişim eğilimi, özü itibarıyla muğlak, gerilimli ve çelişkili bir görünüm vermektedir. Eskinin olduğu gibi sürdürülemeyeceği anlaşılmıştır, ancak yeni durum da tam anlamıyla kabul edilebilir olarak görülmemektedir. Diğer bir deyişle, ne demokratik rejimin gereklilikleri tam olarak içselleştirilebilmiş ne de vesayetçi anlayıştan tam bir kopuş gerçekleştirilebilmiştir. Olup biteni anlama, nasıl cevap verileceğini kararlaştırma konusunda zihinlerin netleşmiş olduğu söylenemez. Bu nedenle, denge arayışı içinde, her iki eğilimi de tatmin edeceği umulan tutum ve davranışlara yönelmeler gündeme gelmektedir. Örneğin Genelkurmay, bir yandan Ergenekon davasında yargılanan emekli kuvvet komutanlarının tutuklanmalarına ve sivil mahkemelerde yargılanmalarına tepki göster(e)mezken, diğer yandan, tutuklanmış kuvvet komutanlarına TSK adına bir Korgenerali ziyaretçi olarak gönderebilmiştir.⁴⁶ Başka bir örnek olay, Kayseri İl Jandarma Alay Komutanı iken 1992–1996 yılları arasında Güneydoğu Anadolu bölgesinde işlenen faili meçhul cinayetler sebebiyle 23 Mart 2009 tarihinde tutuklanan ve dokuz kez ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası talebiyle yargılanan Albay Cemal Temizöz'e ilişkindir. Genelkurmay sözcüsü tarafından Temizöz hakkında açığa alınma ya da görevden el çektirme gibi bir yola gidilmediği açıklanmıştır.⁴⁷ Buradaki tavır, sivil otorite ve yargıçlara, nerelere kadar uzanabilecekleri konusundaki sınırlarını hatırlatma kaygısı taşımaktadır. Benzer bir destek Albay Abdülkerim Kırca'nın intiharı sonrasında yaşanmıştır. Medya organlarında, görevli olduğu dönemde yargısız infazlara karıştığı yönünde çeşitli iddiaların dile getirilmesi nedeniyle intihar ettiği iddia edilen, devlet ödünç madalyası sahibi, gazi/malul emekli Albayın cenazesine, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları tam kadro katılmışlardır.⁴⁸ Bu davranışlar, kontrollü değişim eğiliminin tipik örnekleridir.

Örnekler çoğaltılabilir fakat verilmek istenen mesaj, “Değişiyoruz, kendimizi sorguluyoruz, kurum olarak çok eleştirilen davranışlarımız olduğuna zımni bir biçimde de olsa kabul ediyoruz, ancak köklü bir değişim/dönüşüme ihtiyacımız yoktur” şeklinde özetlenebilir. Bu tavır ve tutumlarda, genel parametrelerin dışına çıkmadan bu süreci geçiştirme gayreti hissedilmektedir. “Geçmişimizi ve kurumsal devamlılığı önemsiz-

Öyle görünüyor ki, TSK, yeni dönemde devlet-din ilişkileri ile yükselen Kürt milliyetçiliği ve terörle mücadele konusunda kemikleşmiş yaklaşımlarını gözden geçirmeye hazır olduğuna dair bir izlenim vermektedir.

46. *Yeni Şafak*, 3 Eylül 2008.

47. 18 Eylül 2009 tarihli gazeteler.

48. *Radikal*, 21 Ocak 2009.

yoruz” vurgusu ile “değişim sürecine siviller tarafından zorlanıldığı için değil, gönüllü olarak girildiği; çünkü TSK’nın zaten esnek bir yapılanma olduğu, milletin arzularına ve değişen koşullara göre kendini uyarlayabildiği” mesajı verilmeye çalışılmaktadır. Böylece, ne kadar hızlı değişim istenilirse istensin, hep bir ihtiyat payının bırakılması eğilimi güç kazanmaktadır. ‘Ters giden bir şeyler olduğunda TSK, Türkiye’yi uçurumun eşiğinden alacak son kurumdur’ anlayışı derinlere işlemiştir.

VII. ASKER-SİYASET İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

Ordu üzerinde demokratik kontrolün nerede başlayıp nerede bittiği, demokrasilerde askerlerin hangi konularda, ne ölçüde görüş beyan edebilecekleri, literatürde sürekli tartışılmaktadır.⁴⁹ Bu çerçevede, yerleşik denilen demokrasilerde bile asker siyaset ilişkileri pürüzsüz cereyan etmemektedir. Dolayısıyla, yakın gelecekte, asker siyaset ilişkilerinin liberal demokratik normlara tamamen uygun hale geleceği öngörüsünde bulunmak kolay değildir. Bunda TSK’nın içindeki dengeler kadar, sivil cenahdaki dengelerin de payı vardır. Ordunun siyasi konumu ve özerkliği, sivil bürokrasi ve bazı toplumsal kesimler tarafından, sorgulanmak bir yana, meşru ve gerekli görülmektedir. Bu nedenle, Türk siyasetini, ordu ile milleti/sivilleri temsil eden siyasi partiler arasında bir güç mücadelesi olarak görmek abartılı bir yorumdur. Ordu, sadece askerlerden oluşmayan bir siyasi bloğun en önde gelen öncü gücünü temsil etmekte ve değişen konjonktüre uygun olarak ‘sivil’ siyasi güçlerle açık ya da kapalı ittifaklar kurmaktadır. Birbiriyle ilişkiye kapalı homojen siyasi bloklardan bahsetmek, siyasal çatışma eksenlerini tek boyuta indirgemek, meseleyi basitleştirmek olur.

TSK, iktidara el koyduğunda veya perde ardından ağırlığını hissettirmeye çalıştığında, olabildiğince yüksek bir meşruiyet temelini inşa etmeye çalışmış, kendine biçtiği siyasi rolünü olağan ve normal bir olguymuş gibi kabul ettirme noktasında mesafe almıştır.⁵⁰ Siyasal alana yapılan her müdahale, sivillerin bir kesiminin açık ya da zımni işbirliği ya da onayı ile gerçekleşmiştir. Böylece ordu, farklı toplum kesimlerini, bu kesimlerin birbirlerine yönelik kaygı ve kuşkuvarlıklarından, kendi siyasi projelerine ekleme konusunda mahir davranarak, kendi özerkliğini meşrulaştırabilme yolunda büyük başarı göstermiştir. Bu stratejisini, yapılan bütün darbelerde ve darbe sonrasında farklı toplum kesimlerinden aldığı destekte gözlemlemek mümkündür. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat süreçlerinde, her seferinde farklı kesimlerin, darbe yandaşı veya karşıtı şeklinde hizalanışında bu stratejinin başarılı bir şekilde sürdürülüşünün payı vardır.

49. Bu konudaki literatür her geçen gün artmaktadır. Bkz, Charles A. Stevenson, *Warriors and Politicians: US Civil-Military Relations Under Stress*, (New York; Routledge, 2006); Thomas Szayna, der, *The Civil-Military Gap in the United States: does it exist, why, and does it matter ?* (Santa Monica; RAND, 2007); *Civil-Military Relations in Europe-Learning From Crisis and Institutional Change*, der, Hans Born, Marina Kaparin, Karl W. Haltiner and Jürgen Kuhlmann, (New York; Routledge, 2006), ss, 177-190; Thomas C. Bruneau, Scott D.Tollefson, *Who Guards the Guardians and How –Democratic Civil-Military Relations*, (University of Texas Press; Austin, 2006); Laura R. Cleary and Teri McConville, eds. *Managing Defence in a Democracy*, (London; Routledge, 2006)

50. Bkz, Tanel Demirel, “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine,” *Toplum ve Bilim*, 93, (2002), ss, 29-55. Zeki Sarıgil, “Deconstructing the Turkish Military’s Popularity,” *Armed Forces and Society*, vol 35, no 4, (July 2009), ss, 709-727.

Yerleşik denilen demokrasilerde bile asker siyaset ilişkileri pürüzsüz cereyan etmemektedir. Dolayısıyla, yakın gelecekte, asker siyaset ilişkilerinin liberal demokratik normlara tamamen uygun hale geleceği öngörüsünde bulunmak kolay değildir.

Bununla birlikte, son gelişmelerin TSK'nın siyasi rolünü destekleme oranlarında bir düşüşe yol açtığı çıkarımını yapmak herhalde yanlış olmaz. Ancak TSK'yı eleştiren kesimler ne kadar artmışsa, bu eleştirilerin maksatlı olduğuna inanarak, kuruma her zamankinden daha çok bel bağlayan ve neredeyse refleks olarak TSK'nın her türlü eylemini savunmaya yönelik kesimlerin kararlılığı da aynı ölçüde artmış gibidir.

Öte yandan, 2000'li yılların başında demokratikleşme doğrultusunda önemli bir katalizör işlevi gören AB içinde, ağır aksak da olsa ilerleyen müzakere sürecine rağmen, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan seslerin yükselmesi ve tamamlansa bile müzakere sürecinin tam üyelikle sonuçlanmayabileceğinin Türkiye'ye sürekli hatırlatılması, AB'nin demokratikleşme sürecinde olumlu katkıda bulunma ihtimalini bir hayli zayıflatmıştır. Bu nedenle, beklenmedik gelişmeler olmazsa, kısa dönemde asker-sivil ilişkileri alanında olumlu yönde radikal değişiklikler beklemek gerçekçi görünmemektedir.

VIII. SONUÇ VE ÖNERİLER

- 2002 sonrasındaki değişimi, Türk siyasetindeki birçok aktör gibi TSK'nın da öngerebildiği ve buna uygun değişim senaryoları geliştirebildiğini söylemek zordur. Beklenmedik olayların yarattığı cevap verme baskısı altında, TSK çoğunlukla tepkisel bir ruh hali içinde, el yordamıyla olup biteni anlama ve ona en uygun biçimde yanıt verme çabası içinde olmuştur. Sürece hazırlıksız yakalandığı için, hızla gelişen olaylara karşı takınılan tutum ve tavırlarda da çelişkiler olabilmektedir. Bir yanda geri çekilmek durumunda kalan klasik vesayetçi çizgi, diğer yanda ise bu çizginin aynen devam ettirilemeyeceğini düşünen ve "arayış" içinde olan kontrollü değişim eğilimi söz konusudur. İkinci eğilimin varlığı, değişim ihtiyacının ordu içinde de hissedildiğini göstermektedir. Ordunun içindeki dengeler ve asker-siyaset ilişkilerinin geçirdiği dönüşüm, vesayet ilişkisinin ortadan kaldırılması yönünde bir fırsatı içinde barındırmaktadır. Fakat bürokratik kurumların yıllar içinde elde ettikleri maddi ve manevi ayrıcalıklarından kolayca vazgeçmeleri de beklenmemelidir.
- Kendisine misyon atfeden ve bu misyonu toplumun bazı kesimleri tarafından da kabul gören bir orduya sahip toplumlarda asker-sivil ilişkilerinin normalleşmesi için hükümetlerin olağanın ötesinde çaba göstermeleri gerekir. Böyle durumlarda asker-sivil ilişkileri literatürünün genellikle kabul gören tavsiyesi şudur: Askerlere bir yandan özel ve değerli olduklarını hissettirirken, diğer yandan da seçilmiş iradeye tabi olduklarını unutturmamaya gayret göstermek gerekmektedir. Demokratik rejimin ordunun korumaya soyunduğu misyona en uygun rejim olduğu, cunta faaliyetleri içinde bulunanların temizlenmesinin askerlerin de yararına olduğu, en güçlü orduların demokrasi ile yönetilen ordular olduğu, var olan sorunların yine en iyi demokratik rejim içinde kalınarak çözüleceği gibi tezleri sürekli vurgulayan bir çabaya ihtiyaç vardır. Keza, profesyonellik düzeyini ve donanımı artırmak ya da dış tehdit vurgusunu öne çıkarmak da iç siyasetten bir nebze olsun uzaklaş-

Ordunun içindeki dengeler ve asker-siyaset ilişkilerinin geçirdiği dönüşüm, vesayet ilişkisinin ortadan kaldırılması yönünde bir fırsatı içinde barındırmaktadır.

Her fırsatta, yerli-yersiz askerlere yüklenildiği gibi bir algının askerler arasında yaygınlık kazanması, amacın demokratikleşme değil, orduyu yıpratmak olduğunu iddia ederek reformlara direnişi güçlendirmeye çalışan vesayetçi eğilimin işine yarayabilecektir.

tırmaya yardım edebilir.⁵¹ Askerlerin hiç değilse bir kısmının demokratik sınırlar çerçevesinde demokratikleşme süreçlerinin bir parçası ve aktörü haline getirilmeleri, diyalogun hep sürdürülmesi, tavsiyelerden bir diğeridir.⁵² Elbette bu süreç boyunca, uzlaşmanın zor olacağı durumlarla karşılaşılabilir. Bu durumlarda, son sözün seçilmişlerde olması gerektiği unutulmamalıdır. Ancak bu yapılırken bile, küçümseyici tavırlar içine girilmemeli ve zafer kazanmış edası takınılmamalıdır.

- Buna karşılık, askerlerin, sivillerin bu tutumunu güçsüzlük olarak yorumlamaları tehlikesi de vardır. Guillermo O'Donnell'in isabetle belirttiği gibi, demokrasinin bir darbe (hızlı ölüm) ile sona ermesini önlemeye matuf bu davranışlar, demokratik pratiğin erozyonuna, dolayısıyla demokrasinin yavaş ölümüne yol açabilirler.⁵³ Ancak bu noktada risk taşımayan sihirli bir strateji de keşfedilmiş değildir. Siyasetin sanat ve maharet niteliğine en çok bu noktada ihtiyaç duyulur.
- Bu zorlu ve uzun süreç içinde dikkat edilmesi gereken noktaların başında, asker-sivil ilişkilerinde demokratikleşme doğrultusunda atılan adımların kamuoyuna sunumu ve kullanılan üslup meselesi gelmektedir. Siyaseten geri çekilme durumunda bulunan bir ordunun, duygusal tepkilere yol açabilecek hassas ve kırılğan bir ruh hali içinde olması beklenebilir. Bu ruh halinin iyi anlaşılması ve ona uygun davranışlarda bulunulması gerekir.⁵⁴ Atılımların orduya dayatıldığı ve hükümetin bir zafer kazandığı havasının yaratılması kısa vadede kazanç sağlayabilir ancak bu durumun reform sürecine zarar verme ihtimali de söz konusudur. Her fırsatta, yerli-yersiz askerlere yüklenildiği gibi bir algının askerler arasında yaygınlık kazanması, amacın demokratikleşme değil, orduyu yıpratmak olduğunu iddia ederek reformlara direnişi güçlendirmeye çalışan vesayetçi eğilimin işine yarayabilecektir.⁵⁵ Ordu içinde cuntacı eğilimlerin bir an evvel tamamen temizlenmesi talebi, cuntacılık ile subayların –her zaman yaptıkları – siyasi konuşmalar arasındaki çiz-

51. Bu konuda, bkz, Constantine P. Danopoulos, "Democratizing Military: Lessons From Mediterranean Europe," *West European Politics*, vol 14, no 4, (1991), ss, 34-37; Hans Kohn, "How Democracies Control the Military," *Journal of Democracy*, vol 8, no 4, (1997), s, 152. Yunanistan'da 1974-1981 yıllarında Savunma Bakanı olarak görev yapan Averoff, demokrasinin değeri konusunda subaylarla tek tek konuşarak beyin yıkama faaliyetlerinde bulunduğunu söylemiştir. Constantine P. Danopoulos, *Warriors and Politicians in Modern Greece*, (Chapel Hill, NC; Documentary Publications, 1985), s, 138.

52. Claude E. Welch, *No Farewell to Arms? Military Disengagement From Politics in Africa and Latin America*, (Boulder; Westview, 1987), 13; Felipe Agüero, "Democratic Consolidation and the Military in Southern Europe and South America," *The Politics of Democratic Consolidation-Southern Europe in Comparative Perspective*, der, Richard Gunther, Nikoforos Diamandouros and Hans-Jürgen Puhle, (Baltimore and London; The Johns Hopkins University Press, 1995), s, 127.

53. Guillermo O'Donnell, "Transitions, Continuities and Paradoxes," Scott Mainwaring, Guillermo O'Donnell and J. Samuel Valenzuela, *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*, (Notre Dame; University of Notre Dame Press, 1992), s, 33.

54. AK Parti hükümetinin bu gerçeği kavramış göründüğünü söylemek yanlış olmaz. Örneğin Kafes Eylem Planı ile ilgili eleştirilerin arttığı bir dönemde Başbakan Tayyip Erdoğan olayın yargıya intikal ettiğini belirterek, olayın takipçisi olmak gerektiğini ancak "bu işi sürekli olarak körüklemenin hiçbir anlamının olmadığını ve bu işin ülkemize, kişilere zarar vereceğini" belirtmiştir. *Taraf*, 21 Kasım 2009. Keza, suikast iddiaları ve Kozmik oda aramalarının gündemde olduğu bir dönemde haftalık olağan görüşmenin mutad olduğu üzere Başbakanlık yerine Genelkurmay karargahında yapılması, toplantı sonunda Başbakan ile Genelkurmay Başkanının birlikte poz vermeleri, sıkıntılı durumdaki Orgeneral Başbuğ'a Erdoğan tarafından verilen destek mesajı olarak yorumlanabilir.

55. Bir örnek vermek gerekirse, Orgeneral İlker Başbuğ'un bir fırkateynden yaptığı ve yargı, entelektüeller ve siyasilere nasıl davranıp davranmamaları gerektiği hakkındaki sert konuşması (bkz s, 27-8) çok haklı olarak demokratlar tarafından eleştirilmiştir. Ancak bu eleştiri, aynı konuşmada yer alan "TSK'nın hiç bir zaman hataları örtme, suçluları koruma durumu olmamıştır. ...TSK, ihmal ve eksikliklerin olduğu bütün olayları da yargıya taşımak zorundadır ve taşımaktadır" gibi ılımlı ve olumlu mesajların görmezlikten gelinmesi sonucunu doğurmamalıdır.

ğinin çoğu zaman belirsiz kalması nedeniyle, böyle devam ederse sıranın sıradan subaylara da geleceği propagandasına hizmet edebilir. Bu da, direnişi artırabilir. Suç sayılan fiillere karıştıkları sabit olanlar dışında, ordu içi temizlik ve tasfiyenin ancak bir süreç içinde gerçekleştirilebileceği düşüncesi bir kenara atılmamalıdır.

- Kuruma yönelik sivil kesimden gelen her eleştiri, haklılığına inanılsa bile, askerler arasında bir burukluk yaratmakta ve savunma refleksi ile karşılanmaktadır.⁵⁶ Hatta askerlerin, atılacak adımların doğruluğuna inansalar bile, sırf sivillere boyun eğmiş görüntüsü vermemek adına ayak sürmeleri bile söz konusu olabilir. Bu çerçevede, emekli Genelkurmay Başkanı ve daha sonra DYP milletvekili olan Orgeneral Doğan Güreş'in adının verildiği kışlanın isminin, 28 Şubat sürecinde Tansu Çiller'i desteklemeye devam etmesi neticesinde değiştirildiğini hatırlamak gerekir.
- Asker-sivil ilişkilerinin normalleştirilmesi üzerinde düşünürken klişelerden uzak durulmalıdır. Çoğu zaman, hukuki düzenlemelere gereğinden fazla önem verilmekte ve daha büyük değişikliklerle gerekli-gereksiz gerginlikleri tetikleyen adımlar atılmaya çalışılırken, atılabilmesi mümkün veya az tepki çekebilecek adımlar adeta tamamen göz ardı edilmektedir. Örneğin, Milli Savunma Bakanlığını gerçekten savunma ve milli güvenlik konularında hakiki bir bakanlık gibi hareket edebilecek donanımına sahip bir kurum haline dönüştürmeden, Genelkurmay Başkanının Başbakanına değil de Milli Savunma Bakanına karşı sorumlu tutulmasına yönelik bir düzenleme yapmanın büyük bir faydası olmayacaktır. Çünkü her şeyden önce Bakanlığın, TSK'nın yine TSK tarafından belirlenmiş ihtiyaçlarının tedariki ile görevlendirilmiş bir kurum hüviyetinden kurtarılması gerekmektedir.⁵⁷
- Gerçek anlamda sivil kontrolün kurulabilmesi için sadece siyasi kararlılık değil, bu kararlılığın bilgi ve uzmanlık ile de desteklenmesi gerekir. Bu nedenle askeri strateji, güvenlik, savaş teknolojileri, savunma ve askeri iç hiyerarşik yapılanmalar konusunda birikime sahip sivil uzmanların yetiştirilmesi bir zorunluluktur. Örneğin değişen koşullar karşısında orduların misyonlarının belirlenmesi ve yeni misyonlara uygun olarak yapılandırılmaları hayati önemi haizdir. Günümüzde orduların başka bir ordu ile savaşmaktan daha çok, uluslararası terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerle mücadele etmek, sivil savunma, barış gücü olarak görev yapma ya da insani müdahaleler gibi klasik görev tanımına girmeyen konularda aktif olması beklenmektedir. Bu konularda siviller hazırlık yapmazlarsa, boşluğun askerler tarafından doldurulacağı açıktır.

56. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren subaylardan Dündar Taşer'in yorumları anlamlıdır: "Askerler arasında rekabet, küskünlük, hatta husumet bulunabilir. Ancak bütün bu çekişmelere dışarıdan yapılan katılmalar, tarafını tuttuğunuz kimsede bile infial yaratır. Mamak mahkemesinde Talat Aydemir'in hasımları, hatta kazanırsam sizi kurşuna dizeceğim dediği askerler bile, Aydemir aleyhinde beyanda bulunmadılar." Ziya Nur, *Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si*, 5. baskı, (İstanbul; İrfan, 1991), s, 118.

57. Örneğin MSB internet sitesinde Bakanlığın misyonu belirtilirken, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonunu gerçekleştirmek"...Türk Silahlı Kuvvetlerinin her biriminin ihtiyacına en uygun en kaliteli ve güvenilir silah sistemleri ve lojistik malzemeyi yurtdışı ve yurtdışından zamanında tedarik etmek," "Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyacı olan inşaat ve enfastrüktür faaliyetlerini Genelkurmay Başkanlığının ilke öncelikleriyle bilimsel ve estetik kurallara uygun tarzda geliştirerek karşılamak" gibi ifadeler kullanılmıştır. Savunma ve ulusal güvenliğe ilişkin politikaların belirlenmesi misyonlar arasında sayılmış değildir.

Gerçek anlamda sivil kontrolün kurulabilmesi için sadece siyasi kararlılık değil, bu kararlılığın bilgi ve uzmanlık ile de desteklenmesi gerekir.

En azından üst kadroyu yetiştiren Harp Akademilerinde, akademik ve bilimsel objektiviteye daha fazla ağırlık verilmesi, akademik çerçevede farklı görüşlere ulaşabilmelerinin kolaylaştırılması gerekmektedir.

- Bu çerçevede, başta Harp Akademileri olmak üzere, Harp Okullarında vatansızlığın hiç kimsenin tekelinde olmadığı, ordu üzerindeki demokratik kontrolün kurum içi şeffaflık ve hesap verebilirliği artırıp daha etkin bir ordu yapılanmasına da hizmet edeceği gibi demokratik değerlerin önemini vurgulayan bir eğitim sürecine ihtiyaç vardır. Bu, subayların demokratik rejimin subayı olma bilinçlerinin güçlendirilmesinde uzun dönemde büyük yararlar sağlayabilecektir.⁵⁸
- Keza, mevcut sistemde sosyal ve siyasal bilimlere ilişkin dersler çok yetersiz kaldığı gibi,⁵⁹ çoğunluğu ya bizzat doktoralı askerler ya da askerler tarafından onaylanmış görüşleri dile getiren siviller tarafından verilmektedir. Tek tipliği sağlamak ve siyasi kutuplaşmalardan orduyu uzak tutabilmek adına, dönemin komuta kademesinin zararlı gördüğü fikirlere erişim engellenmektedir. Hiyerarşinin sağlanması ve ayrışmanın engellenmesi açısından, en azından alt düzey eğitimde belli ölçülerde anlaşılabilir olacak olan bu tutumun her kademedede devam ettirilmesinin maliyeti son derece yüksektir. Verilen eğitimin de katkısıyla, toplumsal ve siyasal meselelere keskin ayrımlarla bakma eğilimi güçlenmektedir. Ülkenin karşı karşıya kaldığı bütün sorunların, dürüst ve çalışkan idareciler tarafından yönetilmesiyle halledilebileceği düşüncesi yerleşmekte ve bu durum askeri vesayeti teşvik etmektedir. En azından üst kadroyu yetiştiren Harp Akademilerinde, akademik ve bilimsel objektiviteye daha fazla ağırlık verilmesi, akademik çerçevede içinde farklı görüşlere ulaşabilmelerinin kolaylaştırılması gerekmektedir.⁶⁰
- Harp okullarında ve akademilerinde bu tür sosyal/siyasal bilimler derslerinin artırılmasının, askerlerin siyasetle ilgilenme eğilimlerini meşrulaştıracağı görüşü abartılıdır. Müfredattan bağımsız olarak siyasileşme potansiyeli zaten hep vardır ve kısa dönemde bu olgunun değiştirilebilmesi çok zordur. Sağlam bir sosyal/siyasal bilimler formasyonu, subayların karmaşık sosyal-siyasal meselelerin, basitçe dürüst ve çalışkan idarecilerle çözülemeyeceğini görmelerini, bu sorunları tek yönlü neden-sonuç ilişkileri ile açıklamaktan uzak durmalarını sağlayabilecektir.
- Aynı şekilde, subayların çoğunun sivil dünya ile ilişkilerin en aza indirildiği bir hayat yaşadıkları, görev dışındaki sınırlı zamanlarını, hepsi de sivillere kapalı olan lojman, orduevleri ya da tatil kamplarında geçirdiklerini söylemek herhalde abar-

58. Karen Guttieri, "Professional Military Education in Democracies" in Thomas C. Bruneau, Scott D. Tollefson, *Who Guards the Guardians and How – Democratic Civil-Military Relations*, (University of Texas Press; Austin, 2006), s. 255; Yunanistan'da 1983 sonrasında PASOK hükümeti tarafından askeri okulların programlarında alanın uzmanı üniversite profesörleri tarafından sosyoloji, anayasa hukuku gibi dersler verilmiş, bu da Yunan subayları arasında tutum değişikliğini kolaylaştırmıştır. Bkz, Neovi Karakatsanis, "Do Attitudes Matter? The Military and Democratic Consolidation in Greece," *Armed Forces & Society*, 24, 2, (1997) ss. 305-306.

59. Mesut Uyar, A Kadir Varoğlu, "In Search of Modernity and Rationality –The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective," *Armed Forces & Society*, 35, 1, (2008), s. 197 vd.

60. Örneğin Genelkurmay Karargahı ile Hava Kuvvetleri Komutanlığında, Türk Ortodoks Patrikhanesi Basın Sözcüsü Sevgi Erenerol'un Türkiye'de misyonerlik faaliyetleri üzerine yaptığı konuşmada, BM'nin Yahudi eseri, küreselleşmenin de Yahudi hakimiyetini kurma çabalarının kod adı olduğu, Yahudi soykırımının gerçek olmayıp İsrail devletini meşrulaştırmak için ortaya atıldığı, İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti olarak ilan edilmesinin, İstanbul'u ayrı özel bir devlet olarak yapılandırma planının ilk aşaması olduğu gibi görüşlerin dile getirildiği, iddianamelerde yer almıştır. Bkz, Oral Çalışlar, "Sevgi Erenerol'u dinleyen Subaylar," *Radikal*, 24 Mayıs, 2009

tılı olmaz.⁶¹ Subayların toplumsal düzlemde olup bitenleri doğru okuyup algılama kapasitesine olumlu katkıda bulunmayan bu durumu düzeltecek tedbirler alınmasının, TSK'nın dönüşüm sürecinde faydalı olacağı açıktır. Keza, komuta kademesini oluşturacak olan kurmay subayların gerek eğitimleri süresince ve gerekse meslek hayatları boyunca, gelişmiş ülkelerde daha uzun bir süre bulunmaları sağlanmalıdır. Bu ülkelerde asker-sivil ilişkilerinin cereyanı, demokratik rejimlerin nasıl işlediği, demokratik açık toplumun ne anlama geldiği gibi konularda yakından bir tecrübenin olumlu katkıları olacaktır.

- Ve nihayet, asker-sivil ilişkilerinde normalleşme, sadece TSK'nın dönüşümü ile mümkün olacak bir şey değildir. Şüphesiz, "siviller iyi yönetemedikleri için boşluğu askerler dolduruyor" anlayışı son derece sorunlu bir yaklaşımdır. Diğer taraftan, toplumsal/sınıfsal/kültürel farklılaşmalardan beslenen siyasal çatışma potansiyelini tamamen göz ardı ederek, asker-sivil ilişkilerindeki sorunları ağırlıklı olarak ordu üzerinden okumak da o denli yanıltıcıdır. Bu meyanda, nispi demokratikleşme ile birlikte ivme kazanan Kürt milliyetçiliği, özellikle de şiddet kullanan örgütler ile demokratik usuller içinde başa çıkma yöntemlerinin geliştirilip geliştirilemeyeceği, rejimin niteliğini belirleyecek asli konulardandır. Çok boyutlu bu sorunun yönetilebilir bir hale getiril(e)memesi halinde, boşluğun şimdiye kadar olduğu gibi TSK tarafından doldurulacağı, bunun da, askeri vesayetın kalıcılaşmasına hizmet edeceğini söylemek kehanet olmaz. Devlet elitinin "laiklik" anlayışı ile Sünni Müslüman dindarların talepleri arasında bir dengenin sağlanıp sağlanamayacağı, siyasal sistemin yükselen Alevi taleplerine cevap verip veremeyeceği, farklı dini grup ve/veya mezhepler arasında barış içinde bir arada yaşama pratiğinin geliştirilip geliştirilemeyeceği gibi sorunlar önemini korumaktadır.
- Özgül siyasal ağırlığa sahip bir toplumsal kesim kendisini tehdit altında hissediyorsa, ya da siyasal sistem bu kesimin taleplerine yanıt veremediği gibi, yanıt vereceği izlenimini de uyandırmıyorsa, bu kesimin demokrasi dışı alternatif arayışlarına destek vermesi beklenebilir. Demokratik rejim, farklı kesimlerin taleplerine açık olmalı ve bu taleplerin hiç değilse bir kısmını karşılayabileceği umudunu verebilmelidir. Rejim, farklı kesimler nezdindeki meşruiyetini ancak bu şekilde artırabilir. Demokratik rejimin meşruiyetinin yüksek olması, askerin siyasete müdahale eğilimini azaltacağı gibi, ordu üzerinde demokratik denetimin sağlanmasını da kolaylaştıracaktır.

61. Orhan Erkanlı, "Asker sınıfı kapalı bir hayat yaşar, sivil muhitlerle temasları çok azdır. Bütün ömürleri, evleriyle kışlaları arasında geçer, esasen evleri de kışlalarının bir devamıdır. Günün yirmidört saatini hep aynı çevre içinde hep aynı kişilerle geçirirler. Bu yaşantı, onları aynı fikirler, görüşler, şikayetler ve sonuçlar etrafında toplar" der. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, (İstanbul; Baha, 1973), s. 376.

2000'li yılların başından itibaren TSK'nin siyasal rolü ve sistem içindeki ayrıcalıklı konumu eski yıllara oranla daha fazla sorgulanmaya başlandı. AB uyum çabalarının ivme kazanması ve AK Parti iktidarı ile cisimleşen yeni toplumsal/siyasal güçlerin demokratikleşme talebini her zamankinden daha yüksek sesle dile getirebilecek bir güce sahip olmaları süreci tetikleyen iki temel etken oldu.

Bu duruma hazırlıksız yakalanan TSK bünyesinde iki farklı eğilim ortaya çıktı. Birinci eğilim ya da vesayetçi çizgi, statükonun gerekirse demokrasi dışı yollara da başvuru olarak korunması yanlısıydı. Statükoyu sürdürerek değişime direnilmesi halinde, hem ülkenin hem de kurum olarak TSK'nın daha fazla yıpranacağı teşhisinden yola çıkan ikinci eğilim, kontrollü değişim diyebileceğimiz bir stratejiyi benimsedi. Esas itibarıyla savunmacı olan bu eğilim, TSK'nın AB süreci ve demokratikleşmeyi desteklediğini, ancak geleneksel hassasiyetlere de dokunulmaması gerektiğini vurgulayarak, değişimin hızı ve niteliğini elden geldiğince kontrol etmeye çalıştı. İki eğilim arasındaki temel farklılık TSK'ya biçilen temel misyonun kapsamlı bir biçimde sorgulanmasında değil bu misyonun nasıl gerçekleştirileceği ya da siyasete müdahale biçimleri noktasında düğülenmektedir.

Bu çerçevede, yakın gelecekte, asker/siyaset ilişkilerinin liberal demokratik normlara uygun hale geleceği öngörüsünde bulunmak kolay değildir. Vesayetçi çizgi güç kaybetmiş olmasına rağmen, TSK'nın siyasi rolü ve ayrıcalıklı konumu sivil bürokrasi ve bazı toplumsal kesimler tarafından sorgulanmak bir yana meşru olarak algılanmakta, böylece, demokratikleşme doğrultusunda atılan adımlara karşı ciddi bir muhalefet ortaya konulabilmektedir. Asker-sivil ilişkilerinin normalleşmesini arzulayanlar, TSK içindeki bu eğilimlerin farkında olmalıdırlar.

Tanel DEMİREL

1968 yılında Fatsa'da doğdu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Siyaset Bilimci. University of Newcastle Upon Tyne'de yüksek lisans, Bilkent Üniversitesinde doktora yaptı. Türkiye'de sağ siyaset, asker/sivil ilişkileri, askeri darbeler ve Türk düşünce tarihi üzerine çalışıyor. *Adalet Partisi-Ideoloji ve Politika* isimli kitabı İletişim Yayınevi tarafından yayımlandı."

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Reşit Galip Cd. Hereke Sokak No: 10
GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel:+90 312.405 61 51 | Faks :+90 312.405 69 03
www.setav.org | info@setav.org

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org